

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

20.566

Թիւ 7, Հրատարակութիւն «Հայրենիք»-ի

ՌՈՒՍ ՍՕՑԻԱԼ - ԶԵՂԱՓՈՒԱԿԱՆՆԵՐԻ

Ծ Ր Ա Գ Ի Ր Ը

Թ Ա Ր Գ Մ Ա Ն Ե Ց

Ն . Հ Ա Ն Գ Ո Յ Ց

Գ Օ Ս Թ Ը Ն

Ց Պ Ա Ր Ա Ն «ՀԱՅՐԵՆԻՔ» - Ի

1909

329.14

Ռ - 95

32914

Դ-95

15 JAN 2010
EJUS

Թի 7, Հրատարակութիւն «Հայրենիք»-ի

ՌՈՒՍ ՍՕՅԻԱԼ - ՅԵՂԱՓՈՒԱԿԱՆՆԵՐԻ
ԾՐԱԳԻՐԸ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

Ն. ՀԱՆԳՈՅՑ

ԳՕՍԹԸՆ

ՏՊԱՐԱՆ «ՀԱՅՐԵՆԻՔ»-Ի

1908

14512

20566

24 JUL 2013

Ս 5 Դ Ե Ծ 2007

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

Շատ տեսակէաներով օգտակար է, որ հայ ընթերցողը ծանօթանայ ոուս ընկերվար-Յեղափոխականների ծրագրին: Նա մի ամբողջական և ամփոփ աշխարհահայեացք է՝ յենած մի կողմից գիտութեան, և միւս կողմից ոուս ժողովուրդի խորին ուսումնասիրութեան վրայ: Նա ոուս առաջադէմ մտքի լաւագոյն արտայայտութիւնն է: Նրա դրած պահանջները ամենից լաւ լուծում են բազմամիլիոն և այլատարր կայսրութեան թէ՛ քաղաքական և թէ՛ տնտեսական կնճռոտ հարցերը: Նա հանդիսանում է համամարդկային գաղափարների ազգայնացման ամենալաւ նմուշներից մէկը:

Մեր ամենից զօրեղ ու ծաւալուն կազմակերպութիւնը՝ Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը՝ սերտ առնչութիւն ունի ընկերվար-յեղափոխականների հետ թէ՛ տեսական և թէ՛ գործնական ասպարէզում: Հետաքրքիր է ընթերցողին (այս գրութեամբ մենք տալիս ենք համեմատութեան մի եզր: Երկու ծրագրի ակնյայտնի նմանութիւնները պարզ փոխադրութեան արդիւնք չեն, այլ հետեանք նոյն արմատից աճելուն: Հ. Յ. Դաշնակցութեան ականաւոր հիմնադիրներից մի քա-

987-82

նիսը ապրել ու շնչել են նոյն հոգեկան միջնու-
լորտում, ուր աճել են ընկերվար-յեղափոխական
կուսակցութեան հիմնական գաղափարները :

Մեր գրութեան հիմքը կազմում է այն ծրա-
գիրը, որ մշակած և հաստատւած է 1906 թ. Ա.
Ընդհանուր ժողովում :

Նիւթը հետաքրքրական դարձնելու համար
չարագասութեան տւել ենք բանախօսութեան
ձև :

Ն. Հ.

ՌՈՒՍ ՍՕՅԻԱԼ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐԸ

Ընկերներ ,

Թագակիր գլուխները սիրով խորհրդակցում
են իրար հետ ժողովուրդի քաղաքական կապանք-
ները պրկելու համար : Դրամատէրերը և հողա-
տէրերը մշտական յարաբերութեան մէջ են աշ-
խատաւոր ժողովուրդի տնտեսական շղթաները
զօրացնելու համար : Բռնութիւնը և շահագոր-
ծութիւնը համատարած երեւոյթներ են և աշ-
խարհի շորս կողմից կարմիր ձեռքերն ու քարա-
ցած սրտերը աջակցում են իրար՝ մի անարդար
և կործանիչ գործի համար :

Պէտք է որ բոլոր իրաւագործներն և քաղա-
քակրթութեան բեռը կրողները նոյնպէս մօտե-
նան իրար , յարաբերութեան մէջ մտնեն , խոր-
հրդակցեն աշխարհի երեսից սրբելու համար ա-
նարդարութիւնը և ստեղծելու համար ազատու-
թեան , հաւասարութեան և լոյսի երկրաւոր թա-
գաւորութիւնը : Աշխարհի բոլոր տառապողները
պէտք է իրար ճանաչեն և աջակցեն :

Ահա թէ ինչո՞ւ՝ երբ ինձ դիմեցին գալ և ձեր
առջև պարզել մեր ծրագիրը՝ ես ուրախութեամբ
յանձն առի : Դուք կը տեսնէք , որ աշխատաւոր
մարդկութեան շահերը և վիճակը ամէն տեղ նը-
ման են իրար : Մէ՛կ է ցաւը , մէ՛կ է և դարմա-
նը : Փոխադարձաբար ճանաչե՛նք իրար և միա-
սին դիմագրաւենք չարիքին : Կործանիչ ու ժերի
դէմ հաննե՛ք աշխատանքի շինարար և կենդանի
ոյժը :

Ընկերներ՝, մեր ծրագիրը երկու աղբիւր ունի. մարդկութեան կեանքն ընդհանրապէս և մեր կեանքը մասնաւորապէս: Մենք դիտած ենք շարունակ մարդկային հասարակութեան հոլովումը ժամանակի ընթացքում և մեր սեփական պատմական անցեալը: Մենք աշխատած ենք պարզել մեզ համար մարդկային պատմութեան ընթացքը, ըմբռնել ժամանակակից մարդկութեան թշուառ կացութիւնը և նրա պատճառները և որոշել անհատի դերը պատմութեան մէջ:

Ռուսաստանը սկսած Պետրոս Մեծի օրերից սերտ յարաբերութեան մէջ է մտնում եւրօպական երկիրների հետ, որոնք այն ժամանակ շատ կողմերով բարձր էին մեզանից և են մինչև այսօր: Այդ քաղաքակիրթ և առաջնակարգ երկիրների հետ մեր ունեցած յարաբերութիւնը անօգուտ և անհետևանք չմնաց. մենք նրանցից շատ բան առինք. վարչական և զինւորական կազմ, մամուլ, գրական ձևեր...: Մեր բարքերը փոխւած են. մեր մտածելու և գգալու կերպերը նոյնպէս. բայց՝ **գոյն-ը** են. **չեն նշան-ը**:

Այսպէս՝ մեր կեանքի շատ կողմերով մենք նման ենք Եւրօպացիներին, բայց շատ ուրիշ կողմերով տարբեր ենք նրանցից: Մեր ամենօրեայ անհատական կենցաղով, մեր հասարակական և պատմական կեանքով տարբերում ենք քաղաքակիրթ միւս երկիրներից. մենք ունենք մեր առանձնապատկութիւնները, մեր տարբերիչ գծերը:

Այս առանձնապատկութիւնների աղբիւրները երեք են. նախ՝ մեր պատմական անցեալը, որ երկար դարեր ընթացել է եւրօպական միւս երկիրների պատմութիւնից անջատ և անկախ, իր դրօշմը դնելով մեր ընտանեկան և ընկերական

կենցաղի վրայ: Երկրորդ՝ մեր երկրի աշխարհագրական դիրքը, մեր անեզր տափաստանները, հիւսիսի ճախճախուսները, մթին անտառները և դանդաղահոս լայն գետերը, մեր մռայլ երկիրքը, երկար ձմեռը և դաժան սառնամանիքը: Վերջապէս երրորդ՝ մեր պետութեան միջազգային դիրքը, մեր քաղաքական կարևորութեան աստիճանը և մեր յարաբերութիւնները հարևան երկիրների հետ:

Ընկերներ՝, մեր հայեացքը մարդկային յառաջդիմութեան մասին խորապէս տարբերում է ուրիշ կուսակցութիւնների հայեացքից: Մեր կարծիքով՝ յառաջդիմութիւնը մի յարատև կռիւ է, որ ունի երկու արտայայտութիւն, շասելու՝ համար երկու նպատակ: Համերաշխութիւն և անհատի բազմակողմանի և ներդաշնակ զարգացում — ահա այդ երկու արտայայտութիւնը:

Մարդկային պատմութիւնը իր բազմազան և բազմաձև կռիւներով ընթացել և ընթանում է այս երկու ուղղութեամբ: Պատմական բոլոր բրեւոյթները կա՛մ կռիւ են անհատականութեան համար և կա՛մ թէ՛ կռիւ՝ համերաշխութեան համար: Այս երկու տեսակ կռիւները հակառակ չեն միմեանց, այլ փոխադարձաբար լրացնում են իրար. ամէն կռիւ համերաշխութեան համար միևնոյն ժամանակ անհատի բազմակողմանի և ներդաշնակ զարգացման օգտին է և ընդհակառակը:

Ասոցներ կան, որ մարդկային պատմութեան ամբողջ բովանդակութիւնը կազմում են **Ֆեֆաշ** դասակարգային կռիւները: Մարդկային ընկերութիւնը, ասում են նրանք, կազմւած է դասակարգերից. այս դասակարգերը հակամարտ են

իրանց շահերով. այս հակամարտութեան զարգացումը կազմում է մարդկային պատմութեան ~~միջոց~~ բովանդակութիւնը. անհատը կեանքի մէջ ո՛չ մի նշանակութիւն ունի:

Մենք այս տեսակէտը համարում ենք սխալ: Մենք ընդունում ենք, որ, այո՛, հասարակութիւնը կազմւած է դասակարգերից: Մենք համոզւած ենք, որ դասակարգային հակամարտութիւնը շատ մեծ դեր է խաղում կեանքի մէջ. այդ հակամարտութեամբ կարելի է մեկնել պատմական շատ երևոյթներ: Բայց միևնոյն ժամանակ մենք պնդում ենք, որ առանձին անհատները նոյնպէս դեր ունեն պատմութեան մէջ, որ գիտակից անհատը մեծ ազդեցութիւն ունի ընկերային (սօցիալական) կեանքի վրայ:

Մարդկային կեանքի ընթացքը տարրերային է այն չափով, որ չափով նա անգիտակից է և արդիւնք բնական և բնագոյական ոյժերի: Երբ անհատների մէջ ծագում է գիտակցութեան լոյսը, այն ժամանակ նրանք կարող են ազդել կեանքի այս տարրերային հոսանքի վրայ և նրա ընթացքը փոխել իրենց կարողութեան համեմատ: Այս դերը կարող են խաղալ բոլոր գիտակից անհատները, բայց առաւելապէս նրանք, որոնք տոգորւած են արդարութեան և ճշմարտութեան վառ սիրով: Այս վե՛հ գաղափարների անուևով նրանք միջամտում են կեանքի տարրերային յորձանքին և ազդում նրա ուղղութեան վրայ:

Անհատը այնքան աւելի կարող է միջամտել կեանքի հոսանքին, որքան աւելի է գիտակցում իր՝ անհատական և բնութեան ոյժերին: Ճանաչելով բնութեան ոյժերը՝ անհատը կարողանում է տիրել նրանց կամ որ նոյնն է՝ կառավարել այդ

ոյժերը: Ո՛րքան աւելի խոր է ըմբռնում որևէ անհատ կամ խումբ բնութեան վարիչ ոյժերը, այնքան աւելի դիւրութիւն ունի օգտուելու նրանցից: Ո՛րքան աճում է մարդու գիտութիւնը, նոյնքան աճում է նաև նրա իշխանութիւնը բնութեան վրայ, ապա ուրեմն նաև կեանքի և նրա հոսանքի վրայ, որովհետև կեանքը բնութեան ոյժերի արտայայտութիւնն է:

Երկու ոյժ հանդիսանում են իբր խթան մարդու գիտակցութեան աճելուն և զարգանալուն. ազգաբնակչութեան աճումը և մարդկային պահանջների բազմանալը: Երբ ազգաբնակչութիւնը բազմանում և խտանում է, մարդիկ ստիպւում են միջոցներ որոնել ամէնի գոյութիւնը պահպանելու համար. երբ մարդու պահանջները բազմանում և սարատեսակ են դառնում, մարդիկ ստիպւում են նոր հնարներ որոնել այդ պահանջները գոհացնելու: Այս երկու ոյժերն են աղբիւրը ամէն գիտութեան և հնարամտութեան:

Ազգաբնակչութեան աճումը և նոր պահանջների երևան գալն էր, որ ստիպեց մարդկանց լեռները ծակել, դաշտերը մշակել, հեռաւոր երկիրներն իրար հետ կապել, անջատ ազգերը յարաբերութեան մէջ դնել և այս ու նման միջոցներով համերաշխութեան կապերը պրկել և անհատի բազմակողմանի զարգացմանը նպաստել: Բայց այս ամէնը հնարաւոր էր կատարել միայն այն չափով, ինչ չափով մարդկութիւնը տիրում էր բնութեան ոյժերին: Ուրեմն, առանց բնութեան ոյժերին իշխելու՝ մարդը չի կարող կեանքի հոսանքին միջամտել:

Մինչև այսօր մարդկութեան զարգացումը ընթացել է այս ճամբով. նա շարունակելու է

միևնոյն ուղին: Ազգաբնակութիւնը զնալով աճում է. մարդը աւելի խորն է ճանաչում բնութեան ոյժերը և աւելի տիրականօրէն իշխում է նրանց: Մարդկութիւնը շարունակում է հոգալ ու կարգադրել իր ապրուստի ծանր խնդիրը:

Բայց ի՞նչպէս և ի՞նչ հիմքով:

Ներկայիս՝ բուրժուական հասարակութեան մէջ մենք տեսնում ենք միմիայն անհատական և մասնաւոր տնտեսութիւններ. սրանք ապրում և զարգանում են բաժան-բաժան և շարունակ մըրցում են իրար հետ: Հասարակական տնտեսութիւնը մինչև այսօր անկերպարան վիճակ ունինա կազմակերպւած չէ. այնտեղ չի երևում գիտակցարար մշակւած մի որոշ յատակագիծ: Ամէն տնտեսութիւն ապրում է ինքն իր համար և ջանք է թափում փնտսելով միւսին՝ նրա տեղն անցնելու: Արտադրութեան միջոցները, այսինքն հողը, հանքերը, գործարաններն ու գործիքները պատկանում են մասնաւոր անհատներին կամ փոքրիկ խմբակներին: Նրանք մասնաւոր սեփականութիւն են:

Այս սակաւաթիւ բախտաւորները, իրենց ձեռքըն ունենալով արտադրութեան բոլոր միջոցները, սեփականացնում են արդիւնաբերութեան ամբողջ արդիւնքը և կազմում են հսկայական դրամագլուխներ: Երկրագործը մի կողմից և գործաւորը միւս կողմից՝ չարաչար աշխատելով՝ ստեղծում են հարստութիւններ, բայց իրենց քրտինքի պտուղը իրենք չեն վայելում. նրանք անմասն են մնում իրենց ստեղծած հարստութիւնից: Այսպիսով՝ հարստութիւնը և նրա ստեղծողները բաժանւած են իրարից:

Այս տեսակ տնտեսութիւնները, որ սովորա-

բար դրամատիրական անունն են կրում, մէկ կողմից արգելք են հանդիսանում՝ սահմանափակում են ուրիշ ձեւի տնտեսութիւնների զարգացումը, միւս կողմից եղածները խեղաթիւրում են: Իրենց գոյնութեամբն իսկ նրանք չեն թոյլ տալիս, որ զարգանան աշխատանքի հաւաքական ձևերը, ուր գործաւորները պիտի կարողանային հաւասար աշխատել և հաւասար վայելել: Միւս կողմից նրանց խոչնդոտ են դառնում ընկերային (սօցիալական) էություն տնտեսութեան զարգացման:

Գործաւորները բաւականաչափ միջոցներ չունին, որ կարողանան անհատական տնտեսութեան դէմ մաքառել. նրանց պակասում է անհրաժեշտ դրամագլուխը: Գալով ընկերային տնտեսութեան՝ թէև ամէն կերպ ձեռնտու է հասարակութեան, որ իր տնտեսութիւնը հանրացնէ և խոշոր չափերի հասցնէ, բայց այդ բանը փնասակար է մասնաւոր սեփականատէրերի անհատական շահերին: Ահա թէ ինչո՞ւ սրանք ամէն կերպ արգելք են դառնում ընկերային տնտեսութեան զարգացման:

Այստեղ է որ հանդէս են գալիս ներկայիս մասնաւոր՝ դրամատիրական տնտեսութեան բոլոր փնասակար և կործանիչ կողմերը: Դէմ լինելով հանրային տնտեսութեան և հաւաքական աշխատանքին, տնտեսական կեանքի մէջ նրանք մըտցընում են մի տեսակ անիշխանութիւն: Նրանք հաշի չեն առնում հրապարակի պահանջը. իրար դէմ մրցելու տենչով՝ նրանք յաճախ արտադրում են պէտք եղածից աւելի ապրանք, իրար փնասելու փափագից մղւած՝ նրանք ճգնում են կործանել հակառակորդին: Այս անողորմ մրցման սուկալի հետեւանքները ծայրայեղ չափեր են առնում

մանաւանդ տնտեսական տաղնապաների ժամանակ :

Տնտեսական այս կարգերում մարդիկ գուր վատնում են ահագին ոյժ ու եռանդ, որ կարելի էր մարդկութեան համար շատ աւելի օգտակար ձևով գործադրել : Ինչպէս արտադրում են անհաշիւ , այնպէս էլ աշխատում են անհաշիւ : Չը նայելով որ գիտութիւնը շատ աւելի բարձր տընտեսական ձևեր է մշակել, քան մենք այսօր տեսնում ենք իրական կեանքում, բայց քանի որ գոյութիւն ունի մասնաւոր տնտեսութեանց կատարի մրցութիւնը, անկարելի է այդ բարձր և հանրօգուտ ձևերը մտցնել կեանքի մէջ :

Այնտեղ, ուր տնտեսութիւնները յարաժամ մրցում են իրար հետ, գործաւորները աշխատում են ցած օրավարձով . ու քանի որ աժան գործաւորով հնարաւոր է տնտեսութեան անկատար ձևերը պահպանել, աւելի բարձր և կատարեալ ձևերի դիմող չի լինում : Միւս կողմից տնտեսական մրցորդ կարգերում միշտ հնարաւոր է սոսկական՝ անհատ արդիւնաբերողներին անուղղակի կերպով շահագործել և այս անուղղակի շահագործութիւնը՝ միացած բանւորների ուղղակի շահագործման հետ՝ անօգուտ և անշահաբեր են դարձնում տնտեսութեան լուազոյն ձևերը, որքան էլ նրանք բարիք լինէին ցաւատանջ մարդկութեան համար :

Անհատական՝ մասնաւոր տնտեսութիւնն է ուղղակի պատճառը գործաւոր ժողովուրդի այն ծանր և թշուառ տնտեսական և բարոյական վիճակի, որի մէջ նա դեգերում է այսօր : Նրա կատարեալ անապահովութիւնը ուրիշ պատճառ չունի : Տնտեսական ահաւոր տաղնապաների ուղղակի հետեանքն է անգործութիւնը . սա իր կար-

գին իջեցնում է գործաւորի առանց այն էլ ուղորմելի օրավարձը և ահա աշխատաւորը գրկւում է ոչ միայն բարոյական ու մտաւոր զարգացումից, որ չունէր արդէն, այլ և կուշտ ուտելուց :

Տնտեսութեան այս ձևը առաջ է բերում մի ահեղ և շահամոլ մրցում, ուր ամէնքը կուում են ամէնքի դէմ կեանքի մէջ արտօնեալ դիրք գրաւելու համար : Այս կարգերի մէջ օրէցօր ծաւալւում է դրամի ամենազօր իշխանութիւնը . ամէն ինչ դառնում է հաշիւ և վաճառքի նիւթ . մեր կեանքի բոլոր բարոյական հիմունքները քայքայւում և փլում են : Ամէնքը կուում են ապրուստի համար, ոտի տակ տալով ամէն սրբութիւն, ամէն բարձր ու ազնիւ բան :

Սակայն դրամատիրական տնտեսութիւնը ունի նաև իր դրական կողմերը եթէ ոչ ներկայի, գոնէ ապագայի համար : Դրամատիրական տընտեսութեան ծոցում այսօր կան սաղմեր, որոնք ծլելով պիտի աճին և զարգանան և գալիք լուազոյն տնտեսական կադմակերպութեան սիւները դառնան : Նեղ են այսօրւան տնտեսութեան սահմանները, շատ չնչին են նաև այն յարաբերութիւնները, որ առաջ են եկել մարդկային ընկերութեան զանազան խաւերի մէջ : Բայց նոյնիսկ այս նեղ շրջանակի մէջ արդէն ծնունդ են առել հաւաքական աշխատանքի ձևերը և խոշոր չափեր ունեցող տնտեսական կազմերը :

Այս նոր երևոյթների զարգացումը դեռ չա՛տ անկատար է և շատ միակողմանի . բայց նա կայ, գոյութիւն ունի և գնալով աճում է : Այստեղ ահա երևում են դրամատիրական տնտեսութեան ստեղծագործող կողմերը . այստեղ պատրաստուում

են ապագայ ընկերվարական տնտեսութեան նիւթական հիմունքներից մի քանիսը :

Աշխատաւորները համախմբուում են մեծ գործարաններում կամ խոշոր կալաճատէրերի հողերի վրայ : Գործելով միասին՝ նրանք վարժուում են հաւաքական աշխատանքի . շարունակ շփուում են իրար հետ . նրանց կարիքները և պահանջները միատեսակ են դառնում . նրանց շահերը նոյնանում են : Ստեղծուում է մի ընդհանուր գործաւորական հոգեբանութիւն , մտածելու և զգալու մի ընդհանուր եղանակ : Նրանք սովորում են հաւաքական ոյժերով մի մեծ տնտեսութիւն վարել : Այս տարրերից պիտի կազմւի ապագայ ընկերվարական հասարակութիւնը . այս հիմքերի վրայ պիտի դրւի գալիք տնտեսական հանրաշահ կազմակերպութիւնը :

Դրամատիրական տնտեսութեան շնորհիւ աշխատաւորների շահերը նոյնանալով՝ ստեղծուում է գործաւոր դասակարգի կազմակերպութիւնը այդ ընդհանուր շահերը պաշտպանելու համար : Աշխատաւոր դասակարգն իր թւով և կարեւորութեամբ դառնում է մի վիթխարի ընկերային ոյժ և հանդէս է գալիս պատմութեան մէջ իր շինարար և հանրօգուտ դերը խաղալու :

Ընկերներ , դուք տեսաք , որ դրամատիրական տնտեսութիւնն ունի իր լաւ և վատ կողմերը : Այս երկու կողմերի փոխադարձ յարաբերութիւնը ամէն երկրում և ամէն տնտեսութեան մէջ նոյնը չէ միշտ : Այն երկրներում , ուր դրամատիրական տնտեսութիւնը բարձր զարգացման աստիճանի է հասել , այնտեղ նրա լաւ կողմերը շատ են . ընդհակառակն՝ այն երկիրներում , ուր այդ տնտեսութիւնը շատ չէ զարգացած , ինչպէս

օրինակ Ռուսաստանում կամ Տաճկաստանում , այնտեղ այդ ձևի տնտեսութեան բացասական կողմերը գերակշռող են :

Գալով տնտեսութեան ճիւղերին , մենք նկատուում ենք , որ արդիւնաբերութեան բարձր տեսակներում դրամատիրական տնտեսութեան լաւ կողմերն աւելի շատ են , քան ստորին տեսակներում : Այսպէս՝ այդ տնտեսութեան վատ կողմերը խիստ աչքի են զարկում հանքարտադրութեան , առաւել ևս՝ երկրագործութեան մէջ : Բայց այդ տնտեսութիւնը իր բոլոր կործանիչ կողմերով հանդէս է գալիս մանաւանդ այն երկիրներում , որոնք համաշխարհային մրցակցութեան մէջ շատ աննպաստ դիրք ունին :

Ո՛րքան նպաստաւոր է դրամատիրական տնտեսութեան լաւ ու վատ կողմերի փոխադարձ յարաբերութիւնը , այսինքն որքան այդ տնտեսութիւնը լաւ կողմեր շատ ունի , այնքան՝ աւելի զարգացած է արդիւնաբերական պրօլետարը : Իսկ որքան զարգացած է պրօլետարը (ընչազուրկ) , այնքան աւելի կարեւորութիւն է ստանում նա , համեմատած աշխատաւոր ազգաբնակութեան միւս խաւերի հետ , որոնք նոյնպէս շահագործուում են շարաշար , ինչպէս օրինակ երկրագործներն ու մանր արհեստաւորները :

Ո՛րքան մի երկրում բազմակողմանի և հետեւողական կերպով են զարգանում բուրժուական տնտեսութեան և մասնաւոր սեփականութեան բոլոր սկզբունքները , այնքան աւելի խիստ բաժանում է նկատուում նրա ազգաբնակութեան մէջ՝ դասակարգային տեսակէտից : Առաջ են գալիս խոշոր տնտեսութիւններ : Դրամագլուխը մեծանում է և գործի շուրջն է խմբում հազա-

բաւոր դործաւորներ: Աճում է անհատական սեփականութիւնը և հսկայական չափեր առնում: Դրամատէրերը և սեփականատէրերը օրէցօր ահագին շահեր են ստանում, իսկ բանւորները համեմատաբար միշտ աւելի պակաս վարձ են առնում:

Եւ այսպիսով՝ իսկապէս ստեղծւում է երկու ձեռքով: Նրանցից մէկը կենդրոնացնում է իր ձեռքում գիտութիւնը, որով իշխում է ընտելեան ոյժերին. նրան են պատկանում գործիքները, մեքենաները, գործարանները, երկաթուղիներն ու նաւերը—մի խօսքով—բոլոր-բոլորն է գործարգը՝ աշխատաւորները, որոնք թւով անհամեմատ շատ են առաջիններից և որոնք իրենց աշխատանքով ստեղծում են հսկայական հարստութիւններ, միշտ աւելի պակաս մասն են ըստանում իրենց արիւն-քրտինքով առաջ բերած այդ արդիւնքներից: Սրանից յետոյ շատ բնական է, որ այս երկու դասակարգերի մէջ սկսւում է մի ներքին խուլ մրցում, շահերի մի հակամարտութիւն:

Այս հակամարտութիւնը, որ սկզբում աննկատելի է շատերի համար, կամաց-կամաց մտնում է հասարակութեան գիտակցութեան մէջ: Տարբերային մղումին յաջորդում է աւելի կամ պակաս պայծառ գիտակցութիւնը: Երբեմն մութ և անլուծելի համարւած կնճիռները պարզւում են մարդու գիտակցութեան լոյսի օգնութեամբ. և որքան տարբեր դասակարգերը պարզ և որոշ են գիտակցում իրենց փոխադարձ գիրքն ու առնչութիւնը, այնքան աւելի նրանց միջև եղած հակամարտութիւնը դառնում է բացարձակ կռիւ ու մրցում:

Սակայն ամէն մի հասարակութեան մէջ մասնաւորապէս և մարդկութեան մէջ ընդհանրապէս այս նոր, դասակարգային կուրց առաջ եղած են շատ ուրիշ կռիւներ և մրցութիւններ ուրիշ հիմունքներով, որոնք կամ դեռ չեն վերջացած բոլորովին կամ թէ նրանց կայծերը մնում են դեռ մոխրաթաղ: Այսպէս են հինաւուրց միջդասային, ցեղային, կրօնական և ազգային կռիւները իրենց դեռ չմարած հետքերով:

Դասակարգային հակամարտութիւնը, որ հասարակութեան գիտակցութեան մէջ մտնելով՝ արտայայտւում է իբրև մի կարգապահող և կանոնադրող, դալիս ընդհարում է վերը յիշուած հին կռիւների հետքերին, խաչւում, խճողւում է նրանց հետ և այսպիսով իրերի տարբերային ընթացքին մէջ՝ դնալով շեշտւում է հաւաքական և նախահաշւած միջամտութիւնը: Դասակարգերը ընդհարումների և մրցումների այդ բաւիղի մէջ աշխատում են մտցնել որոշ կարգ և հետևողականութիւն:

Շահագործող դասակարգերը իրենց ընդհանուր շահերը պաշտպանելու համար կազմում են միութիւններ. ծնունդ են առնում հսկայական սինդիկատները և տրեստները: Յենւած այս միութիւնների վրայ, որոնք ահագին դրամական միջոցներ ունեն, շահագործողներն իրենց ձեռքն են առնում հասարակութեան արդիւնաբերութեան և սպառման բոլոր պայմանները. արդինաբերում են իրենց ուզած շափով և թելադրում են իրենց ուզած գները, որովհետև միութիւններ կազմելով՝ վերացնում են մրցումը իրենց կողմից և աէր են դառնում սպառողական հրահանգներ:

Օգտուելով իրանց դրամական ոյժից և ունեցած դիրքից նրանք ձեռք են առնում նաև պետութիւնն իր բոլոր պաշտօններով և պաշտօնեաներով: Այսպիսով պետութիւնը, որ շատերի կարծիքով պէտք է հանրութեան շահերին նւիրւած լինէր, դառնում է մի որոշ դասակարգի շահերի պաշտպան և ամրացնում է այդ դասակարգի տիրապետութիւնը աշխատաւոր խաւերի վրայ:

Դրամի տէրը լինելով՝ այդ դասակարգը դառնում է նաև կեանքի տէրը: Թէ՛ նիւթապէս և թէ՛ բարոյապէս նա ենթարկում է իրեն գիտութիւնը, որովհետև նրա նպատակն են ապրում գիտական հաստատութիւնները և գիտնականները: Արեւտը դառնում է նրա ազախինը, որովհետև նա է գնում արեւստի արտադրութիւնները և նրա ճաշակն է դեկավարում արեւստագէտներին: Վերջապէս նրան են ենթարկում գրականութիւնն ու մամուլը, որոնք հազար բերանով նկարագրում են նրա հմայքը և պաշտպանում նրա շահերը:

Բայց այս ամէնը նրանց չի գոհացնում: Նրանք թոյլ են համարում իրենց նրանք դիմում են ուրիշ տմարդի և կործանիչ միջոցների: Իրենց իշխանութիւնը ամուր պահելու և յարատեւելու համար նրանք կապեր են հաստատում և դաշինք են կնքում հասարակութեան հինաւուրց և յետադէմ մնացորդների հետ, որոնք դեռ չեն անհետացել լիովին և մթնոլորտը վարակում են վատառողջ հովերով: Նրանք դաշնակցում են կղերական, դասային և միապետական գաղափարները դաւանողների հետ: Հետեւելով «բաժանեա՛, զի տիրեսցես»-ի սկզբունքին՝ նրանք վառում են ցեղային, կրօնական և ազգային ատելութիւններ

ըր և կրակի վրայ իւր թափելով՝ միտին ու վնասակար կրքերը բորբոքում:

Մինչդեռ կար ժամանակ, երբ բուրժուական դասերը յառաջդիմական էին և բարերար: Այդ այն ժամանակն էր, երբ նրանք ևս իրաւագուրկ էին և տենչում էին նոյնիրաւութեան. ճգնում էին կեանքի ընթացքին մասնակից լինել իրենց նշանակութեան համեմատ: Վաղուց արդէն անցել են այն լաւ օրերը: Բուրժուական կարգերը արդէն սպառել են իրենց ամբողջ առաջդիմական բովանդակութիւնը. չկան այլևս ո՛չ վաղեմի թրուիչքը, ո՛չ լայն ու խիզախ գաղափարները: Նրանք հասել են կատարեալ այլասերման:

Ահա թէ ինչո՛ւ ամենալաւ բարոյական ու մտաւոր ոյժերը գանելով հեռանում են նրանցից: Այդ կարգերը այլևս գրաւիչ չեն ոչ պայծառ մտքերի և ոչ էլ մաքուր խղճերի համար: Ընդհակառակն՝ այդ լաւագոյն ոյժերը օր օրի վըրայ անցնում են հակառակ բանակը. այնտեղ՝ ուր իրաւագուրկներն ու շահագործւածները իրենց աղքատիկ խրճիթներում կամ մրոտ գործարաններում պատրաստում են ապագայ մարդկութեան արդար և գեղեցիկ համայնքը:

Ինքնապաշտպանութեան բնական մղումով աշխատաւոր և շահագործւող դասակարգերը մօտենում են իրար, ձեռք ձեռքի տալիս և միասին դիմում են ինքնապաշտպանութեան: Ո՛րքան աշխատաւոր խաւերը գիտակցում են իրերի ընթացքը, իրենց անմխիթար և իրաւագուրկ կացութիւնն ու թշուառ վիճակը, այնքան աւելի ծաւալւում է նրանց միութիւնը:

Ո՛րքան այդ փրկարար գիտակցութիւնը առաջ է գնում, այնքան քչանում են մասնակի ընդհա-

Սգաւելով իրանց դրամական ոյժից և ունեցած գիրքից նրանք ձեռք են առնում նաև պետութիւնն իր բոլոր պաշտօններով և պաշտօնեաներով: Այսպիսով պետութիւնը, որ շատերի կարծիքով պէտք է հանրութեան շահերին նւիրւած լինէր, դառնում է մի որոշ դասակարգի շահերի պաշտպան և ամրացնում է այդ դասակարգի տիրապետութիւնը աշխատաւոր խաւերի վրայ:

Իրամի տէրը լինելով՝ այդ դասակարգը դառնում է նաև կեանքի տէրը: Թէ՛ նիւթապէս և թէ՛ բարոյապէս նա ենթարկում է իրեն գիտութիւնը, որովհետև նրա նպատակն է սպրում գիտական հաստատութիւնները և գիտնականները: Արեւստը դառնում է նրա աղախինը, որովհետև նա է դնում արեւստի արտադրութիւնները և նրա ճաշակն է գեկավարում արեւստագէտներին: Վերջապէս նրան են ենթարկում գրականութիւնն ու մամուլը, որոնք հազար բերանով նկարագրում են նրա հմայքը և պաշտպանում նրա շահերը:

Բայց այս ամէնը նրանց չի գոհացնում: Նրանք թոյլ են համարում իրենց նրանք դիմում են ուրիշ տմարդի և կործանիչ միջոցների: Իրենց իշխանութիւնը ամուր պահելու և յարատեւելու համար նրանք կապեր են հաստատում և դաշինք են կնքում հասարակութեան հինաւուրց և յետագէմ մնացորդների հետ, որոնք դեռ չեն անհետացել լիովին և մթնոլորտը վարակում են վատաւողջ հովերով: Նրանք դաշնակցում են կղերական, դասային և միապետական գաղափարները դաւանողների հետ: Հետևելով «բաժանեա՛, զի տիրեսցես»-ի սկզբունքին՝ նրանք վառում են ցեղային, կրօնական և ազգային ատելութիւնները և կրակի վրայ իւր թափելով՝ միմիկն ու փնասակար կրքերը բորբոքում:

Մինչդեռ կար ժամանակ, երբ բուրժուական դասերը յառաջդիմական էին և բարերար: Այդպիսի ժամանակն էր, երբ նրանք ևս իրաւագործ էին և տենչում էին նոյնիրաւութեան. ճգնում էին կեանքի ընթացքին մասնակից լինել իրենց նշանակութեան համեմատ: Վաղուց արդէն անցել են այն լաւ օրերը: Բուրժուական կարգերը արդէն սպառել են իրենց ամբողջ առաջդիմական բովանդակութիւնը. չկան այլևս ո՛չ վաղեմի թրուռները, ո՛չ լայն ու խիզախ գաղափարները: Նրանք հասել են կատարեալ այլասերման:

Ահա թէ ինչո՛ւ ամենալաւ բարոյական ու մտաւոր ոյժերը գանկելով հեռանում են նրանցից: Այդ կարգերը այլևս դրաւիչ չեն ոչ պայծառ մտքերի և ոչ էլ մաքուր խղճերի համար: Ընդհակառակն՝ այդ լաւագոյն ոյժերը օր օրի վերայ անցնում են հակառակ բանակը. այնտեղ՝ ուր իրաւագործիկներն ու շահագործւածները իրենց աղքատիկ խրճիթներում կամ մրոտ գործարաններում պատրաստում են սպազայ մարդկութեան արդար և գեղեցիկ համայնքը:

Ինքնապաշտպանութեան բնական մղումով աշխատաւոր և շահագործւող դասակարգերը մօտենում են իրար, ձեռք ձեռքի տալիս և միասին դիմում են ինքնապաշտպանութեան: Ո՛րքան աշխատաւոր խաւերը գիտակցում են իրերի ընթացքը, իրենց անմխիթար և իրաւագործ կացութիւնն ու թշուառ վիճակը, այնքան աւելի ծաւալւում է նրանց միութիւնը:

Ո՛րքան այդ փրկարար գիտակցութիւնը առաջ է դնում, այնքան քշանում են մասնակի ընդհա-

րումները և վաղանցուկ, արտաքին երևոյթների դէմ մղուած կռիւները: Սրանց տեղ առաջ է գալիս մի կազմակերպուած, խելացի և ահաւոր պայքար: Եւ արդէն պայքարում, կուռում են ոչ թէ այս կամ այն մասնաւոր դէպքի դէմ, այլ ձնչման և հարստահարութեան, բռնութեան և շահագործումի բուն իսկ հիմքերի դէմ: Այս կռիւը շատ աւելի կատաղի է և գորաւոր, որովհետեւ նա մղուած է աշխատաւոր դասակարգի տնտեսական, քաղաքական և հոգեկան ազատագրութեան համար: Աշխատաւորը չունի կուշտ հաց և կարգին բնակարան, նա չունի քաղաքական իրաւունքներ և իր թշառութեան մէջ խաւար է և տգէտ. նա բարձրացնում է իր ահարկու մտերճը փշրելու համար այս երրեակ շղթան:

Ինչպէս կենսական ամէն մեծ շարժում՝ աշխատաւոր ժողովուրդի այս ազատագրական շարժումն ևս ունի իր արտայայտութիւնը. միջազգային յեղափոխական ընկերավարականութիւնը սրա ամենահետեւողական արտայայտութիւնն է, սրա գիտական լուսարանութիւնը և ընդհանրացումն է միանգամայն:

Ընկերներ, ամէն շարժում փոքր չափերով է սկսուած և եթէ կենսունակ է՝ մեծանում է և լայն չափերի է հասնում: Այսօր ընկերավարական հոսանքը լայն ծաւալ ունի. նա ցանցել է ամբողջ աշխարհը, ամէն տեղ, ուր կայ բռնութիւն և շահագործում՝ հնչում է նրա աւետարեր ձայնը: Բայց շատ ժամանակ չէ անցել այն օրից, երբ նա գիտակից յեղափոխական փոքրամասնութեան աշխարհաչայեացքն էր միայն:

Անցան տարիներ. գերմարդկային ճիգերով այս լուսաւոր գաղափարները տարածւեցին, մը-

տան ժողովրդական խուռն երամներէ մէջ, դարձան նրանց մի սոււար մասի գիտակցութիւնը և այսօր մենք հասել ենք այնտեղ, որ թէ՛, արդիւնաբերական կեդրոնների պրօլետարը և թէ՛ աշխատաւոր գիւղացին գիտակցում են արդէն, որ իրենք իսկապէս կազմում են մի մեծ դասակարգ, բանւորական մի վիթխարի բանակ:

Այսօր իրենց փրկութեան գրաւականը տեսնում են իրենց դասակարգային միութեան մէջ և արդէն իրենց բոլոր տեղական, մասնաւոր և առժամեայ շահերը մի անօրինակ անձնւիրութեամբ ստորադասում են մի շատ մեծ ու վսեմ նպատակի՝ աշխարհի սօցիալ-յեղափոխական յեղաշրջման:

Բայց որն է այդ յեղաշրջման ծրագիրը. ի՞նչ է աշխատաւոր խաւերի տենչանքը:

Վեհ է այդ ծրագիրը և պարզ միանգամայն: Նրանք ձգտում են համայնացնել աշխատանքը, սեփականութիւնը և տնտեսութիւնը. նրանց տենչանքն է, որ ամէնքը աշխատեն միասին, ամէն հարստութիւն պատկանէ ամէնքին և ամէն տնտեսութիւն ընդհանուրինը լինի:

Նրանք պահանջում են, որ մասնաւոր սեփականութիւնը վերանայ աշխարհից. նրա հետ կը չքանան նաև բոլոր դասակարգերը: Ունեցող-չունեցողներն են, որ կազմում են այսօրան անարդար հասարակութիւնը և անհաւասար դասակարգերը: Անհատական՝ մասնաւոր սեփականութեան չքացումով՝ հասարակութիւնը ~~տնտեսութեան~~ և ~~խրատութեան~~ միապաղաղ կը դառնայ:

Այսօրան պետութիւնները որոշ դասակարգերի շահեր են պաշտպանում միայն. նրանք ըստիպողական և բռնադատող բնոյթ ունին, որով-

հետև բռնութեամբ և ստիպումով միայն մարդկանց մի շնչին փոքրամասնութիւն տիրում և հարստահարում է ժողովրդական հսկայ զանգուածներին, խլում է նրանց աշխատանքի արդար արդիւնքը :

Ընկերովարականները պահանջում են, որ պետութիւնը դադարէ բռնութեան և դասակարգային տիրապետութեան գործիք լինելուց : Պետութիւնը շատ աւելի բարձր նպատակ ունի . նրա պաշտօնն է սատար լինել քաղաքակրթութեան . և իր այս բարձր պաշտօնը, որ իր իսկական կոչումն է միանգամայն, նա կարող է կատարել՝ կազմակերպելով ընդհանուր աշխատանքը յօգուտ ընդհանրութեան :

Այս ծրագրի իրագործութիւնը աշխատաւոր ժողովուրդին կը տայ բարեկեցութիւն և ազատութիւն :

Հասարակական հարստութիւնը ընդհանուր առմամբ գնալով աճում է շարունակ, բայց գործաւոր մարդու վիճակը չի փոխուում : Ամենահարուստ երկիրներում մարդիկ յաճախ մեռնում են քաղցից և չքաւորութեան մէջ : Հարստութիւնը այսօր հարստահարութեան և կախման աղբիւր է : Նա պատկանում է ո՛չ թէ ամէնքին, այլ մի շքնչին փոքրամասնութեան : Աշխատաւորութեան հսկայ զանգուածը կախած է այդ փոքրամասնութիւնից, որովհետև նրանից է գործ ստանում և օրավարձ՝ ապրելու համար : Աշխատաւորի այս նեղ կացութիւնից օգուտելով՝ փոքրամասնութիւնը չարաչար նեղում և հարստահարում է քրտնաթոր գործաւորին և հողագործին :

Մենչդեռ եթէ հարստութիւնը համայնացած լինէր, եթէ բոլոր հարստութիւնը պատկանէր

ամենքին, այն ժամանակ որքան մի հասարակութիւն հարստանար, այնքան նրա ամէն մէկ անդամը կը հարստանար, որքան մի հասարակութիւն բարեկեցիկ լինէր, այնքան նրա ամէն մէկ անդամը գոհ կը լինէր : Ապահովելով իր ապրուստը սեփական աշխատանքով և ամէնքի աջակցութեամբ, մարդս իրեն շատ աւելի ազատ կը զգար, առանց կախումի, իբրև համայնքի և պետութեան հաւատար անդամ :

Ո՛րքան տաղանդներ կորչում են անյայտութեան մէջ՝ զուր և անօգուտ, միայն նրա համար, որ միջոց չունեն իրենց բնատուր ընդունակութիւնները զարգացնելու յօգուտ ընդհանրութեան : Ուսում և գիտութիւն, արեւստ և գեղարեւստ ունեորին են միայն մատչելի :

Ո՛րքան ոյժեր կորչում են անհետ, որովհետև կեանքի դաժան պայմանները նրանց մղում են անյարմար միջավայրեր, ուր նրանք կատարում են գործեր, որոնց կոչումը չունին : Մարդանհատը, որ սքանչելի ընդունակութիւններով օժտւած մի արարած է, ժամանակակից անարդար և անմիտ կարգերի մէջ անկարող է զարգացնել իր բոլոր բարձր ընդունակութիւնները և ոյժերը : Նա այլասերում և փշանում է կեանքի պղտոր և անողոք յորձանքում :

Մարդկանց մի մասը, չահագործելով աշխատաւոր ժողովուրդի լայնածաւալ զանգուածները, յղիանում է վայելքից և անգործութիւնից : Ըստեղծուում են անբնական ճաշակներ, անվայել կիրքեր և ամօթաբեր հակումներ . ստորին կարգի բնազդները արտայայտուում են անսասնձ և անարգել իրենց զարչելի մերկութեամբ և իջնելով վարի խաւերը, վարակում են ամէն առողջ մթնոլորտ :

Փոխադարձաբար հասարակութեան վարի խաւերը բթանում են շարքաշ ու երկարատև մարմնական աշխատանքից: Սաւարի և տգիտութեան մէջ ծաղկում են ամէն կարգի մոլութիւններ: Ամենատարրական պահանջներն անգամ գոհացում չեն գտնում և թշառ մարդկութեան մի խոշոր հատածը այս նեղ ու խեղդող կացութիւնից դուրս գալու համար՝ երկու անպատիւ և կործանիչ դուռն ունի միայն — յանցանքը և անառակութիւնը:

Մինչդեռ ընկերվարական կարգերը վերջ կը տային թէ՛ մարդու այս անվայել վիճակին և թէ՛ փաստերը անհաւասարութեան: Համերաշխութեան թևերի տակ խելացի և արդար կազմակերպութիւն կը ստանար մարդկային աշխատանքն ու բարօրութիւնը: Այս նոր պայմանների մէջ մարդ-անհատն այլևս ստիպւած չէր լինի այլասերելու և փշանալու անգործութիւնից կամ շարքաշ աշխատանքից:

Միայն այս պայմանների մէջ մարդկային անհատը կարող է բազմակողմանի և ներդաշնակ զարգանալ: Մարդը այլևս չի նեղւիլ քաղցից կամ ցրտից և նրա բոլոր ոգեկան ոյժերը անարգել թուիչ կը ստանան: Այս կարգերի մէջ միայն երևան կը գայ մարդու բովանդակ ոյժն ու կարողութիւնը յօգուտ ընդհանրութեան:

Այս տեսակէտից նայելով՝ ընկերվար-յեղափոխականութեան գործը ամբողջ մարդկութեան ազատագրութեան գործն է: Այսպիսով ո՛չ միայն աշխատաւոր դասակարգն է որ պիտի փրկւի, այլև համայն մարդկութիւնը:

Երբ վերանան դասակարգերը և անհաւասարութիւնը, կը վերանան նաև ամէն կարգի կռիւ-

ները մարդկութեան միջից և կը չքանան բռնութեան և շահագործման այն բոլոր ձևերը, որ մարդիկ ստեղծել են իրենց նման մարդկանց տիրելու համար: Այլևս մէկը միւսին չի շահագործի, ամէնքը վիճակակից և բախտակից կը լինեն և կը բարձրանան հաւասարապէս:

Այս նպատակին հասնելու համար յեղափոխական-ընկերվարականութիւնը աշխատում է օգտուել երկու նպաստաւոր պայմաններից: Առաջինը մարդկութեան տնտեսական զարգացման դրական կողմերն են. մենք տեսանք, որ այսօրւան դրամատիրական տնտեսութիւնը մի շարք դրական կողմեր ունի, որոնք գնահատելի են ապագայ մարդկութեան նորաստեղծ կեանքի համար: Երկրորդը՝ բանւոր զանգւածների ստեղծագործական ընդունակութիւնն է. ժողովուրդը, կամ որ նոյնն է՝ աշխատաւոր խաւերը ընդունակ են բեղմնաւոր և ստեղծագործող աշխատանքի. պատմական և աւօրեայ փորձը ցոյց է տալիս, որ նրանք կարող են կենցաղի նոր և կատարեալ ձևեր յղանայ և իրագործել:

Ահա թէ ի՛նչ բարձր մտքեր, ազնիւ տենչեր և լայն ծրագիրներ են զբաղեցնում այսօր ամբողջ աշխարհի ընկերվարականներին: Ամենքն իրենց երկրի մէջ, իրենց ժողովուրդին մայրենի լեզուով քարոզում և մեկնում են այս գաղափարները, ներարկում են այս զգացումներն ու տենչերը և կազմում են մի հսկայ բանակ՝ ապագայ սրբազան և վերջնական պատերազմի համար:

Մենք, ռուս ընկերվարականներս, մեզ նկատում ենք իբրև այս մեծ բանակի զօրամասերից մինը: Ճգնում ենք մեր գործունէութիւնը այսպէս վարել, որ չհակասէ և չփաստէ միջազգային

ընկերվարութեան շահերին: Մենք գործում ենք միևնոյն ուղղութեամբ, միևնոյն ոգով, միևնոյն նպատակների համար, բայց մեր գործունէութեան ձևերը տարբեր են, որովհետև տարբեր է ա՛յն միջավայրը, ուր գործում ենք, և այն պայմանները, որոնց մէջ կուում ենք: Մենք հարւածում ենք միևնոյն կէտին, բայց տարբեր ձեւով:

* * *

Ընկերներ՝ մինչև այստեղ ես աշխատեցի պարզել ձեր առաջ մեր հայեացքը մարդկութեան զարգացման վրայ ընդհանրապէս. դուք լսեցիք մեր կարծիքը անցեալի մասին և մեր յոյսերը՝ ապագայի համար: Այժմ՝ ես կը դառնամ Ռուստոտանին մասնաւորապէս:

Գրամատիրական տնտեսութեան ձևերը արդէն մտել են Ռուսաստան: Ինչպէս ամէն տեղ, այնպէս էլ մեր երկրում տնտեսութեան այդ ձեւը հանդէս է գալիս իր երկու կողմերով, որոնք նման չեն իրար: Մի կողմից մենք նկատում ենք այդ տնտեսութեան առաջադէմ և ստեղծագործող կողմերը, որոնք պատմական ապագայ ունին. միւս կողմից նրա մութ ու կործանիչ կողմերը, որոնք դատապարտած են ոչնչանալու:

Բանւորական խաւերի շահերի տեսակէտից գրամատիրական տնտեսութեան այս երկու կողմերը չափազանց աննպաստ համեմատութիւններ ունին. փաստակար ու մութ կողմերը շատ աւելի են, քան օգտակար և լուսաւոր կողմերը: Այս երևոյթը մեր ընկերական զարգացման յատկորոշ գծերից մէկն է:

Գրամատիրական տնտեսութեան զարգացման

չետ կապած են մի շարք տազնապներ: Եւրօպական բոլոր երկիրները կրած են այդ տազնապները, բայց երկար ժամանակի ընթացքում, դանդաղօրէն և որոշ կարգով: Այս կողմից մեր երկիրը խիստ աննպաստ վիճակի մէջ է: Մեր քաղաքակրթութեան մակարդակը շատ ստոր է. մենք յետ ենք մնացել Եւրօպայից թէ՛ մեր կըրթութեամբ և թէ՛ մեր կառավարական կազմով: Եւ գարգացման այս ստոր աստիճանի վրայ մեր ժողովուրդը կրում է դրամատիրական նոր կարգերի բոլոր փաստակար հետեանքները շատ կարճ ժամանակում և ամփոփ՝ կուտակւած ձևով: Մենք տնտեսապէս ապրում, զարգանում և տառապում ենք արագ. դեռ չյարմարւած տնտեսական զարգացման նոր պայմաններին, վրայ են հասնում աւելի նորերը: Այս ամէնը սուր կերպարանք է տալիս ընկերային (սոցիալական) հարցին՝ մեր երկրում:

Նա սրւում է նաև հետեւեալ պատճառներով: Մեր երկրում մարդուն շահագործում են ամենանախնակի և բիրտ ձևերով. միւս կողմից դեռ կանգուն է հինաւուրց միապետութիւնը, որ յենւում է մի կողմից հողատէր ազնւականութեան, միւս կողմից հլու պաշտօնէութեան վրայ: Այս յետադէմ և վայրագ կառավարութիւնը չափազանց դանդաղ է փոխում իր վարչական ձևերը, որովհետև բիրտ շահագործումը շատ լաւ յարմարւում է վայրագ ինքնակալութեան և երկուսը դաշնակցած իրար՝ խեղդում են ուսու կեանքի բոլոր յառաջադէմ արտայայտութիւնները:

Մինչդեռ այս խաւար ուժերի կողքին արդէն գոյութիւն ունի մի բազմամարդ մտաւորական դասակարգ, որ տողորած է ընկերվարական դա-

դափարներով: Այս ոյժը շատ նոր է համեմատած իր մրցորդների հետ. անխիղճ շահագործութիւնը և վաղեմի ինքնակալութիւնը խոր պատմական անցեալ ունին. փոխադարձաբար թարմ մտաւորականութիւնը հարուստ է եւրոպական ընկերների ընկերվար կուսակցութիւնների պատմական փորձով: Այս երկու ծայրայեղորէն հակադիր ուժերը շատ սուր կերպարանք են տալիս թէ՛ ընկերային (սոցիալական) հարցի դրելուն և թէ՛ մաքառումի և կուռի ձևերին մեր երկրում:

Ռուս գիւղի արդիւնաբերութեան ուժերը սպառուած չեն թէև, բայց ջլատուած են արդէն: Սրա պատճառը նախ բիւրօկրատ պետութեան վարչական յօրինւածքի հսկայական զարգացումն է. նա սպանել է ամէն ինքնագործութիւն և նախաձեռնութիւն. հազար ձեռքով նա սեղմում է գիւղացու կոկորդը: Յետոյ դալիս են այն պայմանները, որոնց մէջ ռուս գիւղացին յիսուն տարի առաջ ազատեց ճորտութիւնից. նա ստացաւ շատ վատ հող և շատ փոքր շահով. նա պարտաւոր էր յետ գնել իր շնչին հողաբաժինը և վճարել մեծ քանակութեամբ տուրքեր: Վերջապէս երրորդ պատճառն է վաշխառութեան բոլոր ձևերի և տեսակների լայնածաւալ զարգացումը:

Աշխատաւոր գիւղացին իր շնչին և ուժասպառ հողաբաժնից չի կարողանում իր ընտանիքի ապրուստը հանել. նա օրէցօր մեծ խմբերով դիմում է կողմնակի աշխատանքներին, որ մի կերպ կարողանայ իր ողորմելի գոյութիւնը պահպանել և ծանր տուրքերը վճարել: նա դառնում է վարձուոր այս կամ այն աղայի մօտ և իր բազմավաստակ ու շարքաշ աշխատանքի փոխարէն

ստանում է մի շնչին եկամուտ, որ հազիւ հաւասարուում է քաղաքների թշուառ ընչազուրկի աղքատիկ օրավարձին:

Այսպիսով մեր ժողովուրդի հսկայ մեծամասնութիւնը՝ քաղաքների գործաւորը և աշխատաւոր գիւղացին՝ չափազանց շնչին եկամուտ ունենալով՝ շատ քիչ բան կարող են սպառել մեր արդիւնաբերութեան արտադրութիւնից: Մեր ներքին շուկան գնալով փոքրանում և նեղանում է: Մենք շուենք գաղութներ, ուր սպառէինք մեր ապրանքները. նրանք պէտք է ծախւին միմիայն մեր երկրի մէջ, իսկ սպառողը ժողովուրդն է, որ չքաւոր լինելով՝ գնել չի կարող: Այսպիսով մեր տնտեսութիւնը տառապում է թէ՛ ներքուստ և թէ՛ արտաքուստ:

Մեր երկրի ազգաբնակչութիւնը օրէցօր աճում, բազմանում է. գուզընթացաբար շատանում է գործազուրկ աշխատաւորների թիւը: Ստեղծւում է գործաւորների մի սոււար պահեստի բանակ, որ ապրուստի համար դուրս է գալիս մրցութեան և դրանով իջեցնում բանւորների առանց այն էլ ողորմելի օրավարձը: Աշխատաւոր դասակարգերը մի կողմից մղւած իրենց անմիջական կարիքներից, միւս կողմից ընկերվար մտաւորականութեան ազդեցութեան տակ՝ մրտնում են կուռի ասպարէզ ժամանակակից լուսւոյն պահանջներով: Եւ այս շարժումը կատարւում է մի երկրում, ուր մինչև այսօր իշխում են նահապետական և ոստիկանական դատան կարգերը:

Այս կարգերը մինչև այսօր ճնշել և ճնշում են ամէն անհատական և հաւաքական նախաձեռնութիւն և այս ճնշումը համարում են իրենց

դոյութեան պայմանն ու հիմքը: Մեր երկրի խոշոր արդիւնարերական և առևտրական դասակարգը, որ մեզանում շատ աւելի յետադէմ է, քան որեւէ ուրիշ տեղ, տեսնելով աշխատաւորութեան ընդդիմադիր բանակը, որ կազմակերպւում է սպառնալից, օրէցօր աւելի կարիք է ըզգում դաշնակցելու ինքնակալութեան հետ՝ ընդդէմ արթնացող գործաւորի:

Միւս կողմից հողատէր ազնւականները և գիւղական ամէն կարգի վաշխառուները նոյն տեսակ սրտակից համերաշխութեան կարիք են ըզգում՝ ընդդէմ գիւղական աշխատաւոր զանգւածների, որոնք ոտքի են ելնում «հողի և ազատութեան» անունով:

Միապետութիւնը և նրա պաշտպաններն ու հաւատարիմ դաշնակիցները՝ պաշտօնէութիւնը, հոգևորականութիւնը (կղերականութիւնը), հողատէր ազնւականը, խոշոր գերամատէրն ու գիւղի վաշխառուն՝ նկատելով խոնարհ խաւերից եկող վտանգը՝ դիմում են ինքնապաշտպանութեան ամէն միջոցի:

Նրանք աւելի և աւելի ճնշում են այն մանր ազգութիւնները, որոնց նւաճել է կայսերական Ռուսաստանը, ցանում են լիարուռն ազգային, կրօնական և ցեղային հակամարտութեան և թըշնամութեան սերմեր: Այսպիսով նրանք արգելք են դառնում, որ բոլոր ազգերի աշխատաւոր խաւերը գիտակցեն իրենց ընդհանուր թշառութիւնը, միանան և կռւի դուրս գան իրենց ընդհանուր թշնամու դէմ:

Այս կարգերը հակասում են մեր երկրի թէ՛ տնտեսական, թէ՛ կենսակրթական (կուլտուրական) և թէ՛ քաղաքական-ընկերային արգասաւոր զար-

գացման և այս հակասութիւնը գնալով միշտ աւելի սուր կերպարանք է ստանում:

Ահա այսպէս, ընկերներ, ուսս ինքնակալութիւնը մեր երկրում ամէն տեսակ մակարոյժ տարրերի համար հանդիսանում է իբրև մի զօրեղ և յուսալի յենարան. ամէն կարգի բռնաւորներ և շահագործողներ որոնում են նրա հովանին և եռանդով պաշտպանում են նրա հմայքը:

Այսպէս է նա մեր երկրում: Իսկ մեր երկրից դուրս նա նոյնքան աղէտաւոր է մարդկութեան համար և խաղում է մի ստոր դեր: Իր զօրեղ ժամանակ նա միշտ եղել է եւրօպական յետադիմութեան ամենամեծ և անսուիկ բերդն ու մարտկոցը: Լուսաւոր երկիրների բանւորական կուսակցութիւնների, նրանց վարած ազատագրական պայքարի և կռւի համար նա միշտ հանդէս է եկել իբրև ամենաահաւոր սպառնալիքը:

Նա կասեցնում է միջազգային յառաջդիմութեան ընթացքը, նա թումբ է կանգնեցնում նրա փրկարար հոսանքի առաջ. ուստի այդ բռնապետութեան ոչնչացումը ո՛չ միայն բարիք կը լինէր մեր երկրի համար, այլև բովանդակ մարդկութեան համար:

Սակայն որո՞նք են ուսս ազգի այն խաւերը, որոնք կռւի են մղում ինքնակալութեան և նրա բռնաւոր կարգերի դէմ: Մեզանում կայ մի ստւար ընդդիմադրական խումբ, որ դասակարգային տեսակէտից շատ անորոշ է, որովհետև այնտեղ մտնում են մեր ազգի ամէն խաւերից ելած անհատներ: Այս խումբը տողորած է ազատամիտ և ուսմկավար տենչերով. «կիրթ հասարակութիւն» կոչւած է այս խումբը, որ սակայն ժողովրդական զանգւածներ չունի իրեն հե-

տեւող. նա մենակ է: Այսպիսով ինքնակալութեան դէմ մղող պայքարի բովանդակ ծանրութիւնը ընկնում է գործաւորի, աշխատաւոր գիւղականի և ընկերվար-յեղափոխական մտաւորականութեան վրայ:

Նկատելով ուրեմն, որ աշխատաւոր տարրերն են իսկական մարտնչողներն ու ռազմիկները այս մեծ ազատամարտում, մեր կուսակցութեան համար անհրաժեշտ է դառնում յեղափոխութեան գերագոյն վայրկեանին ամէն ճիգ թափել լայնացնելու և խորացնելու այն բոլոր ընկերային (սօցիալական) և կայքատիրական փոփոխութիւնները, որոնք կապւած պիտի լինեն ինքնակալութեան տապալման հետ:

Այս աղէտաւոր կարգերի վերացման սրբազան ժամին պէտք է փոփոխեն նաև դասակարգերի փոխադարձ յարաբերութիւնները և սեփականութեան ձևերը: Կուսակցութեան գերագոյն պարտականութիւնն է ամէն կերպ ջանալ, որ ձեռք բերած փոփոխութիւնները որքան կարելի է նըպաստաւոր լինեն աշխատաւոր խաւերին:

Յեղաշրջման այս խորացումն ու լայնացումը անհրաժեշտ է նաև մի ուրիշ նկատումով: Քաղաքական և տնտեսական տաղնապնները անխզելի կապերով շղթայւած են իրար: Աշխատաւոր ժողովուրդը ձգտում է ստեղծել ո՛չ միայն լաւագոյն քաղաքական կարգեր, այլև լաւագոյն տնտեսական յարաբերութիւններ, որովհետև նա ճնշւած է թէ՛ բոնակալութեան և թէ՛ դրամատիրութեան և թէ՛ խոշոր հողատիրութեան ձեռքին: Ու երբ խորտակւում են քաղաքական հին կարգերը, ամենանպաստաւոր ժամն է նաև տնտեսական կարգերն այնպէս փոխելու, որ յեղա-

փոխութեան իսկական մարտիկները ամենալաւ և ամենալայն չափով օգտուին:

Մեր ծրագրերը ամբողջովին կարող է իրականանալ միմիայն մի պայմանով. յեղափոխութեան ժամանակ աշխատաւոր դասակարգը պէտք է կատարեալ յաղթութիւն տանէ: Դրամատիրական բովանդակ սեփականութիւնն արտագրաւել, հասարակական տնտեսութիւնն հիմնովին վերակազմել և ամբողջ ընկերային կազմը ընկերվարական նոր ու հաստատուն հիմերի վրայ դնել — այս է մեր ծրագրի ամբողջական իրականացումը: Այս նպատակին հասնելու համար աշխատաւոր դասակարգն ամբողջովին պէտք է կազմակերպւի իբր մի հսկայական և լայնասփիւռ ընկերվարական կուսակցութիւն: Նա պէտք է միահամուռ և ներդաշնակ ոյժերով առաջ վարէ իր սրբազան պատերազմը և եթէ հարկը պահանջէ՝ նա, մեր ծրագրին համաձայն՝ կարող է ստեղծել բանւոր դասակարգի ժամանակաւոր իշխանապետութիւն (դիկտատուրա):

Բայց այդ ցանկալի օրը դեռ շատ հեռու է: Այսօր բանւոր դասակարգը դեռ չէ կազմակերպւած լիովին: Իր թւով նա մարդկութեան հսկայ մեծամասնութիւնն է. բայց կազմակերպւած բանւորութիւնը մի փոքրամասնութիւն է առայժմ: Իբրև փոքրամասնութիւն՝ նա կարող է միայն մասնակի ազդեցութիւն ունենալ ներկայիս հասարակական կազմի փոփոխութեան և օրէնսդրութեան ընթացքի վրայ:

Այս մասնակի կռիւների և ընդհարումների ժամանակ հնարաւոր է երկու վերաբերում դէպի մարդկութեան յեղաշրջման գործը: Զանալով

ձեռք բերել մասնաւոր գիշումներ և փոփոխութեան ենթարկել հասարակական կազմի այս կամ մասը, պայքարող կուսակցութիւնները յաճախ մոռանում են շարժման վերջնական նպատակը և անձնատուր են լինում ընթացիկ պայքարին: Այսպէս՝ ջանալով ձեռք բերել ութ ժամեայ բանւորական օր, յաճախ մոռանում են, որ մեր նըպատակը ոչ թէ ութ ժամեայ բանւորական օրն է, այլ ընկերվարական կարգերի վերջնական յաղթանակը: Միջոցը համարոււմ է նպատակ և կասեցնում է աշխատաւոր դասակարգի յառաջընթացութիւնը:

Մեր կուսակցութիւնը ուրիշ վերաբերում ունի այս հարցի հանդէպ: Մենք աշխատում ենք միշտ վառ պահել աշխատաւոր դասակարգի գիտակցութիւնը և ջանում ենք ա՛յնպէս վարել մեր գործունէութիւնը, որ մասնաւոր գիշումների և կռիւների քաղաքականութիւնը չծածկէ բանւոր դասակարգի աչքերից մեր և նրա մղած կռիւ վերջնական նպատակը՝ ընկերվարութիւնը:

Հիմա հարց է թէ ի՞նչ տեսակ մասնաւոր գիշումներ պէտք է կորզել ժամանակակից կարգերից: Այս մասին մեր տեսակէտը շատ որոշ է: Ամէն գիշողութիւն համարժէք չէ մեզ համար: Մենք պէտք է աշխատենք ձեռք բերել այն տեսակ գիշումներ, որոնք ընդունակ լինեն բանւոր դասակարգը ամէն կողմով զօրացնելու: Մեր ձեռք բերած փոփոխութիւնները պէտք է նպատատեն աշխատաւոր դասակարգի խմբումին և սերտ միութեան, պէտք է մարզեն նրա ազատարար կռիւը մղելու ընդունակութիւնները, պէտք է սատարեն նրա մտաւոր զարգացման, բազմացնեն և բարձրացնեն նրա կիրթ պահանջները, ամրա-

ցընեն նրա ռազմական գիրքերը և հեռացնեն այն բոլոր խոշնդոտները, որոնք արգելք են դառնում աշխատաւոր խաւերին կազմակերպելու և մի հոծ ու ահաւոր բանակ կազմելու:

Այս է մեր կարծիքը Ռուսաստանի ներկայ վիճակի և ազատագրական կռիւ պայմանների մասին:

* * *

Ընկերներ՝ հիմք առնելով վերը յիշատակած բոլոր նկատումները, մեր կուսակցութիւնը ամէն կերպ ջանալու է պաշտպանել, ոյժ տալ կա՛մ իր յեղափոխական կռուով կորզել հակառակորդ բանակից հետևեալ տնտեսական և քաղաքական փոփոխութիւնները. —

ՔՍՂԱՔՍԿՍՆ և ԻՐՍԻԱԿՍՆ ՓՈՓՈՒՈՒԹԻԻՆՆԵՐ: — Անհատը իբրև մարդ և իբրև որոշ երկրի քաղաքացի՝ մի շարք անբռնաբարելի իրաւունքներ ունի, որոնք ընդունւած են եւրօպական շատ երկիրներում և մենք պահանջում ենք, որ մեր երկրում ևս ձանաչեն: Սրանք են՝ խղճի, խօսքի, մամուլի, ժողովների և միութիւնների կատարեալ ազատութիւնը:

Ամէն մարդ պէտք է կատարեալ ազատութիւն ունենայ դաւանելու այն կրօնը կամ կարծիքը, որ ինքը ճշմարտութիւն է համարում, առանց բռնանալու ուրիշի դաւանանքի վրայ: Նա պէտք է կարողանայ ազատ և անկաշկանդ մտածել և խորհիլ և իր միտքը, կարծիքը կամ համոզումը ազատ և աներկիւղ քարոզել և տարածել թէ՛ բերանացի, թէ՛ գրաւոր, թէ՛ մասնաւոր շրջաններում և թէ՛ հրապարակներում:

Ինչպէս անհատը, այնպէս էլ խմբերը պէտք

է ազատ լինեն իրենց միտքը, զգացումն ու համոզումը արտայայտելու մամուլի և գրականութեան մէջ՝ ընկերական, կրօնական և գիտական ամէն կարգի նիւթերի մասին, առանց վախենալու բանտից, աքսորից կամ պետական ուրիշ կարգի պատուհասներէ:

Մարդիկ պէտք է բոլորովին ազատ լինեն հաւաքելու միատեղ ե՛րբ և ի՛նչ նպատակով էլ ուզեն և ո՛րտեղ էլ ցանկանան. նրանք պէտք է կարողանան խմբել թէ որոշումներ կայացնելու, թէ՛ կարծիքներ փոխանակելու, թէ՛ գաղափարներ տարածելու և թէ իրենց զայրոյթը յայտնելու այս կամ այն երևոյթի առիթով:

Վերջապէս մարդիկ պէտք է ազատ լինեն ամէն տեսակ միութիւններ կազմելու՝ գիտական, արւեստական, գրական, սպառողական, արդիւնաբերական և այլն:

Մարդիկ պէտք է ազատ լինեն տեղափոխելու մի երկրից միւսը կամ երկրի մի կողմից միւսը, նայած իրենց կարիքներին և յարմարութեան. անցագրերը և նրնաց հետ կապւած բոլոր ձևականութիւնները պէտք է վերացեն: Ամէն մարդ պէտք է ազատ լինի նաև իր պարապմունքների ընտրութեան մէջ. պէտք է կարողանայ իր նախընտրած գործով զբաղիլ:

Մարդիկ պէտք է իրաւունք ունենան հաւաքաբար մերժումներ անելու, հաւաքաբար շախտատելու՝ եթէ պայմանները ձեռնտու չեն, որ ասել է՝ գործադուլների կատարեալ ազատութիւն պէտք է լինի և գինեալ կամ ուրիշ կարգի միջամտութիւնները պէտք է արգիւլեն:

Պէտք է թագաւորէ անձի և բնակարանի անձեռնմխելիութիւն. կասկածով մարդիկ ձերբա-

կալելը, նրանց երկար ժամանակ առանց դատի և քննութեան բանտերում պահելը, ուղած ժամանակ մարդու տունը մտնելն ու խուզարկելը իսպառ պէտք է վերանան:

Պետական իշխանութիւնը, որ այսօր կեդրոնացած է ինքնակալի և իր ստոր բարեկամների ձեռքում, պէտք է անցնի ժողովրդի ընտրած մարդկանց ձեռքը: Եւ որովհետև թէ՛ պատերազմը և թէ՛ խաղաղութիւնը, թէ՛ քրէական և թէ՛ քաղաքացիական օրէնքները, թէ՛ հարկերը և թէ՛ մաքսերը. մի խօսքով՝ ամբողջ պետութեան կեանքը ազդում են այս կամ այն ձևով՝ ամէնքի վրայ, ուստի և ամէնքը պէտք է մասնակցեն պետական ընդհանուր կեանքին՝ իրենց ընտրեալների միջոցով: Ամէն ոք, որ 20 տարեկան է արդէն, լինի նա ուսւ թէ՛ հայ, քրիստոնեայ թէ՛ այլադաւան, այր թէ՛ կին՝ իրաւունք պիտի ունենայ մասնակցելու պետական պաշտօնեաների ընտրութեան և ի հարկին՝ ինքն ընտրելու:

Քւէտարկութիւնը պէտք է գաղտնի կատարւի, որպէսզի ամէն մարդ ազատօրէն իր քւէն տայ ցանկացած մարդուն, առանց քաշելու կամ վախենալու որևէ խմբից կամ անհատից: Ընտրութիւնները պէտք է լինեն ուղղակի, այսինքն ամէն պաշտօնատար անձնաւորութիւն պէտք է ուղղակի ժողովրդի կողմից ընտրւի և ո՛չ թէ ինչպէս լինում է յաճախ՝ ժողովուրդն ընտրում է լիազօրներ և սրանք իրենց կողմից ընտրում են պաշտօնատար անձերին:

Այս հիմքերով Ռուսաստանում պէտք է հաստատել ռամկավար հանրապետութիւն, ինքնակալութիւնը պէտք է չքանայ և նրա տեղ ժողովուրդն ինքը իշխէ իր վրայ: Այս ռամկավար

հանրապետութեան մէջ ամբողջ իշխանութիւնը չպէտք է կեդրոնանայ մի մարմնի ձեռքում. նա պէտք է բաժան-բաժան լինի: Ամէն շրջան և համայնք իր գործերի կատարեալ տէրը պէտք է լինի. գիւղերը, գիւղախմբերը և քաղաքները պէտք է լայնօրէն ինքնավար լինեն, իրենց գործերը իրենք կառավարեն:

Սակայն Ռուսաստանը շատ ընդարձակ է և բազմաթիւ ազգեր են ապրում այնտեղ, որոնք ունեն իրենց ուրոյն բարքն ու լեզուն, իրենց պատմական անցեալը: Ի՞նչ պիտի լինի սրանց վիճակը: Մանր ազգերի վերաբերմամբ մեր կուսակցութիւնը պահանջում է, որ ճանաչել նրանց ինքնորոշման իրաւունքը լիապէս. եթէ որեւէ ազգի մեծամասնութիւնը ցանկանայ՝ այդ ազգը պէտք է կարողանայ վարչապէս և օրէնսդրապէս առանձնանայ Ռուսաստանից: Նա կարող է ունենալ իր սեփական խորհրդարանը և ուրոյն վարչութիւնը՝ իր յարմար դատած ձևով:

Որքան կարելի է, պէտք է աշխատել, որ զատուած ազգերը կապեն դաշնակցական կապերով. այսինքն իրենց կեանքի որոշ կողմերով նրանք պէտք է կապուած լինեն համայն Ռուսաստանի հետ և որոշ կողմերով՝ անկախ: Թանգ գնահատելով ամէն կարգի փոքրամասնութեան իրաւունքները, մենք պահանջում ենք համեմատական ներկայացուցչութիւն, այսինքն՝ ամէն կուսակցութիւն կամ խմբակ պէտք է իր թւի համեմատութեամբ ներկայացուցիչներ ունենայ:

Մենք պահանջում ենք ուղղակի օրէնսդրութիւն, այսինքն՝ ամէն օրէնք կարող է ոյժ ստանալ և օրէնք ճանաչել միմիայն այն ժամանակ, երբ ամբողջ ժողովուրդի կողմից քւէարկել և նրա

հաւանութիւնը ստացել: Օրէնսդրական այս ձևը կոչոււմ է հարցում (քէֆէրէնզում), որովհետև հարցնում են ժողովուրդին և նրա կամքն սունում: Բացի այս, որոշ թւով քաղաքացիներ պէտք է իրաւունք ունենան նոր օրինագծեր առաջարկելու պատգամաւորական ժողովին՝ քննելու համար: Սրան կ'աւան օրէնսդրական նախաձեռնութիւն (ինիցիատիւ): Յաճախ պատգամաւորներն անգամ չգիտեն թէ ի՞նչ օրէնքներ են անհրաժեշտ ժողովուրդին. օրէնսդրական նախաձեռնութիւնը առնում է այդ անյարմարութեան առաջը:

Բոլոր պաշտօնեաները պէտք է ընտրեն ժողովուրդի կողմից: Ամենամեծից մինչև ամենաաննշանը կարող են դատի ենթարկւիլ և արտաքսուել, եթէ որեւէ զեղծում կամ ապօրինութիւն կատարեն: Միայն դատաւորները ընտրելու են ցմահ և պատգամաւորները չեն կարող հեռացել իրենց օրինական ժամանակը լրացնելուց առաջ, եթէ, իհարկէ, երկուսն էլ որեւէ քրէական կամ ուրիշ յանցանք չեն գործել: Դատավարութիւնը պէտք է ձրի լինի. ո՞րքան արդար դատեր կորչում են անվճիւր, որովհետև տուժող կողմը դրամ չունի իր դատը վարելու:

Հակառակ լինելով ամէն տեսակ ազգային ճնշման և բռնութեան, մենք պահանջում ենք, որ մայրենի լեզուն մտնէ բոլոր պետական և հասարակական հիմնարկութեանց մէջ: Թէ՛ դատական և թէ՛ վարչական ամէն հիմնարկութեան, ինչպէս նաև ամէն տեսակ հաստատութեանց մէջ պէտք է իշխէ և գործածուի այն լեզուն, որով խօսում է շրջանի ազգարնակութիւնը:

Ամբողջ ժողովուրդը պէտք է ստանայ հաւա-

սար կրթութիւն՝ պետական հաշուով: Կրթութիւնը պէտք է պարտաւորիչ լինի ամէնքի համար և պէտք է աշխարհիկ բնաւորութիւն ունենայ. կրօնը ամէն մարդու խղճի գործը լինելով՝ չպէտք է աւանդւի դպրոցների մէջ:

Սակայն կան շատ շրջաններ, ուր ազգաբնակութիւնը խառն է. թիւրքը, հայն ու ռուսը, օրինակ ապրում են քով-քովի: Ի՞նչպէս պէտք է վարել այս դէպքում: Մեր կարծիքով այն գումարները, որ յատկացնում է պետութիւնը կրթական նպատակների համար, պէտք է բաժանել այս ազգերին՝ իրենց թւի համեմատ: Այնուհետև ամէն ազգութիւն այդ գումարները պէտք է ծախսէ ինքնավար հիմունքներով. այսինքն՝ ինքը պէտք է ընտրէ որոշ անձեր, որոնք և կը տնօրինեն թէ այդ դրամը ի՞նչպէս և ինչի՛ վրայ պիտի ծախուի:

Եկեղեցին պէտք է բաժանել պետութիւնից: Եկեղեցին ամէն ժամանակ պաշտպանել է խաւարն ու բռնութիւնը, ուստի և կառավարութիւնը միշտ նպաստել է նրան. մահմեդականի հարկից գոյացած դրամով կառավարութիւնը տուել է ռուս քահանայի ռոճիկը: Բայց կրօնը ամէն մարդու խղճի գործն է, ուստի ամէն մարդ ազատ է նպաստելու իր դաւանած եկեղեցուն: Պետութիւնը իր ամբողջութեամբ չպէտք է գործունենայ եկեղեցու հետ:

Վերջապէս՝ մենք պահանջում ենք վերցնել մշտական գործը, որ մի ծանր բեռ է ժողովուրդի մէջքին: Հայրենիքը ամէնքին լինելով՝ ամէն մարդ պարտաւոր է վտանգի ժամին պաշտպանել նրան: Երբ ամէն մարդ զինուոր լինի, այն ժամանակ մշտական գործի կարիք չի լինի,

կը վերանան երկարամեայ զինուորութիւնը և նրա հետ կապուած հրէշաւոր ծախքերը:

ՏՆՏԵՍՍԿՍՆ ՓՈՓՈՒՆՈՒԹԻԻՆՆԵՐ: — Ընկերներ. դուք ծանօթացաք ուրեմն մեր քաղաքական պահանջների հետ. անցնենք այժմ մեր տնտեսական պահանջներին: Մենք պահանջում ենք այն տեսակ տնտեսական փոփոխութիւններ, որոնք պէտք է նպաստեն աշխատաւոր դասակարգի զարգացման և բարեկեցութեան և պատրաստեն ընկերվարաբեթեան վերջնական յաղթանակը:

Պետական տնտեսութեան և ելեմտական (ֆինանսական) քաղաքականութեան մէջ մենք ամէն կերպ ջանալու ենք մտցնել յառաջդիմական (պրոգրէսիվ) տուրք եկամուտի և ժառանգութեան վրայ: Այսինքն՝ օրէնքով ամէն մարդ պէտք է պարտաւոր լինի վճարելու իր տարեկան եկամուտի և ստացած ժառանգութեան որոշ տոկոսը և որքան մեծ լինի այդ ժառանգութիւնը կամ եկամուտը, այնքան աւելի մեծ տոկոս պէտք է վճարէ: Սակայն ամէն եկամուտ հարկ վճարելու չէ: Երկրի ընդհանուր պատգամաւորական ժողովը պէտք է որոշէ մի նւազագոյն չափ եկամուտների համար: Այդ չափից պակաս եկամուտ ստացողները հարկ չպէտք է վճարեն:

Մենք պէտք է աշխատենք վերացնել բոլոր անուղղակի հարկերը, բոլոր հովանաւորական մաքսերը և ընդհանրապէս այն բոլոր տուրքերը, որոնք վերջիվերջոյ ընկնում են աշխատաւոր ընդհանրութեան վրայ: Այսպէս՝ կառավարութիւնը օտար շաքարի վրայ ահագին մաքս է դրել, որպէսզի մեր երկրի շաքարը ծախուի, կառավարութիւնը ցանկանում է հովանաւորել շաքարի ռուս արդիւնաբերողներին և միլիոնաւոր ժողովուրդը

մի քանի գործարանատէրերի պատճառով պարտաւորած է թանկ գնով չաքար գնելու : Կառավարութիւնը ամէն մի տուփ լուցկիից որոշ տուրք է առնում և միլիօնաւոր ժողովուրդը ահագին տուրք է վճարում անուղղակի կերպով : Այս տեսակ տուրքերն ու մաքսերը ոչ թէ պիտի առնել այնպիսի ապրանքներից, ինչպէս չաքարն ու լուցկին, որոնք անհրաժեշտ են աշխատաւոր ընդհանրութեանը, այլ պէտք է առնել զարդարանքի և պերճանքի առարկաներից, որոնք միայն հարուստներն են վայելում և որոնց համար բնաւ ծանր չէ այդ հարկերը վճարել :

Դուք տեսաք արդէն, որ մեր կուսակցութեան հիմերը կազմում են երկու մեծ դասակարգ . քաղաքի գործաւորը և աշխատաւոր դիւղացին : Այս երկու դասակարգի տնտեսական վիճակը նոյն չափով ծանր է : Երկուսի վիճակն ևս պէտք է բարեփոխել, ուստի մեր ծրագրով որոշած ենք այն բոլոր անհրաժեշտ և հիմնական բարեփոխութիւնները, որ պէտք են նրանց :

Աշխատաւոր դասակարգը միապաղաղ ամբողջութիւն չէ . նա ինքը բաժանւած է տարրեր խաւերի : Կան շահեր, որոնք վերաբերում են ամենքին՝ բանւորութեան ընդհանրապէս, բայց և կան շահեր, որոնք վերաբերում են այս կամ այն գործաւորական խաւին : Մեր նպատակն է պաշտպանել այն շահերը միայն, որոնք ընդհանուր են բովանդակ աշխատաւորութեան համար : Բոլոր նեղ-գործնական, անմիջական, տեղական և արհեստակցական շահերը պէտք է ստորադասեն բանւորութեան ընդհանուր շահերին :

Մեր նպատակն է պաշտպանել բանւոր դասակարգի բոլոր մարմնական և հոգեկան շահերը և

այդ ուղղութեամբ ազդել բանւորական օրէնդատութեան վրայ : Մենք ջանալու ենք ձեռք բերել այն տեսակ փոփոխութիւններ, որոնք նպաստեն աշխատաւոր դասակարգի մարմնաւոր և հոգեկան ոյժերի զարգացման և զօրանալուն, և դրանով աւելի ևս ընդունակ դառնան ընկերավարական յետագայ մեծ և արդիւնաւոր կռիւլ մղելու :

Այս նկատումներով՝ մենք նախ ձգտում ենք կրճատել գործաւորական օրւայ ժամերի թիւը : Առայժմ արդիւնաբերութեան շատ ճիւղերի մէջ մենք պահանջում ենք հաստատել ութ ժամւայ բանւորական օր : Բայց կան արդիւնաբերութեան այնպիսի ճիւղեր, ուր աշխատանքը չափազանց փնասակար է և վտանգաւոր գործաւորի առողջութեան համար : Այստեղ մենք պահանջում ենք, որ աշխատանքը ութ ժամից պակաս տևէ : Ընդհանրապէս աշխատանքի տևողութիւնը պէտք է համապատասխանէ այն պահանջներին, որ մըշակած է բիտական առողջապահութիւնը :

Պէտք է որոշել օրավարձի նւագագոյն մի չափ, մի միլիմում, որից պակաս գնով մարդ աշխատեցնելը պէտք է խստիւ արգիլւի : Այս չափը պէտք է որոշեն մի կողմից ինքնավար մարմինները, օրինակ քաղաքային ինքնավարութիւնը և միւս կողմից՝ բանւորների արհեստակցական միութիւնները :

Բանւորները իրենց աշխատանքի ընթացքում ենթակայ են ամէն տեսակ դժբախտ պատահարներին . մէկի ձեռքն է կտրուում, միւսը հանքի մէջ խեղդամահ է լինում, երրորդը հիւանդանում է՝ թողնելով ընտանիքը անել դրութեան մէջ և այլն : Այս պատահարների հետևանքները

մեղմացնելու համար՝ մենք պահանջում ենք բան-
ւորների ապահովագրութիւնը պետութեան և
գործարանատէրերի հաշիւն՝ իր բոլոր տեսակնե-
րով— ծերութեան, հիւանդութեան, անգործու-
թեան և այլ դէպքերի համար: Ապահովագրութեան
գործը պէտք է վարեն իրենք գործաւորները
ինքնավար հիմունքներով, այսինքն իրենց ընտ-
րած մարդկանց միջոցով:

Օրէնքով պէտք է ապահովել աշխատանքը,
տալով գործաւորներին աշխատանքի առողջ և նը-
պաստաւոր պայմաններ: Այս նպատակով պէտք
է բարելաւումներ մտցնել առևտուրի և արդիւ-
նաբերութեան բոլոր ճիւղերում, համաձայն գի-
տական առողջապահութեան պահանջներին: Բան-
ւորների կողմից պէտք է ընտրեն յատուկ վե-
րատեսուչներ, որոնք պէտք է հսկեն բոլոր գոր-
ծարանների և աշխատանոցների վրայ և պէտք է
բարելաւեն աշխատանքի առողջական պայմաննե-
րը:

Սրանք պէտք է հսկեն, որ բանւորական աշ-
խատանքը բնականոն (նորմալ) պայմանների մէջ
կատարւի: որ գործարանների շէնքերը առողջա-
պահիկ պայմաններով շինւած լինեն և ոչ թէ
այսօրւան խեղդուկ մթնոլորտն ունենան: Պէտք
է վերացնեն պայմանաժամից աւել տևող աշխա-
տանքները:

Պատանիներին մինչև 16 տարեկան հասակը
պէտք է արգիլեն աշխատեցնել գործարաններում.
այդ տարիները ուսման պիտի նւիրւած լինեն:
16-20 տարեկան դեռահասները պէտք է չափա-
հասներից պակաս աշխատեն: Պէտք է իսպառ
արգիլեն մանուկների աշխատանքը և հսկեն, որ
յղութեան որոշ ժամանակ կանայք ազատ լինեն

աշխատանքից: Գործաւորներն ամէն շաբաթ
պէտք է բաւականաչափ հանգիստ ունենան ևն.:

Վերջապէս անհրաժեշտ է, որ բանւորները
կազմեն արհեստակցական միութիւններ թէ՛ ի-
րենց շահերը պաշտպանելու և թէ՛ համայնակե-
ցութեան վարժւելու համար: Այս միութիւն-
ները գնալով միշտ աւելի մեծ մասնակցութիւն
պէտք է ունենան աշխատանքի ներքին կազմա-
կերպութեան մէջ. գործարանների և արհեստա-
նոցների մէջ աշխատանքի կազմակերպութիւնը և
բաժանումը պէտք է նրանց մասնակցութեամբ
կատարւի:

Ընկերներ, մեր ծրագրի ամենաբնուրոյն կող-
մը հողային հարցն է, հողային յարաբերութիւն-
ների վերակազմութիւնը: Շատերը չարամտու-
թեամբ ասում են մեզ համար՝ իբր թէ մենք մի-
այն հողային ծրագիր ունենք: Դուք տեսաք որ
դա մի զրպարտութիւն է. քաղաքական պահանջ-
ները և գործաւոր դասակարգի շահերի պաշտ-
պանութիւնը մեր ծրագրում իր յատուկ տեղն է
զբաւում: Այդ տարածայնութեան առիթ է
տւել այն հանգամանքը, որ ո՛չ մէկ կուսակցու-
թեան ծրագրի մէջ հողային հարցը այնպիսի մեծ
տեղ չի զբաւում և այնքան կարևորութիւն չունի,
որքան մեր ծրագրում: Եւ զարմանալի չէ այդ
հանգամանքը. մեր երկիրը գերազանցապէս հո-
ղագործական է և մեր ժողովուրդի ահագին մե-
ծամասնութիւնը՝ երկրագործ:

Մեր երկրում հողային յարաբերութիւնները
անբաւարար են և անարդար. մենք ունենք հո-
ղատէր ազնւականների մի մեծ դասակարգ, որին
և պատկանում է հողի մեծագոյն մասը. հողի
խոշոր հատւածներ պատկանում են նաև եկեղե-

ցիներին ու վանքերին, պետութեան ու արքայական ընտանիքին: Ժողովուրդը, որ առանց հողի ապրել չի կարող, ամէնից քիչ հող ունի իր ձեռքում: Ընկերվարութեան յաղթանակի համար բաւական չէ կռիւ մղել բուրժուական և մասնաւոր սեփականութեան կարգերի դէմ. պէտք է աշխատաւոր ժողովուրդի օգտին փոխել նախ տիրող հողային անարդար յարաբերութիւնները: Այս կռւի մէջ՝ իբր ամուր յենարան՝ մենք ունենք ժողովրդի դարաւոր կենցաղը և նրա հայեացքները հողի մասին:

Մեր գիւղացին տնտեսական կեանքի մասին ունի մի որոշ և ուրոյն հայեացք, որ բնաւ նման չէ ուրիշ ժողովրդների աշխարհայեացքին: Ինչպէս իր կենցաղը, այնպէս էլ իր աշխատանքները համայնական են և աշխատաւորական: Մեզանում հողը պատկանում է ամբողջ գիւղին՝ համայնքին և ոչ թէ նրա այս կամ այն անդամին: Հողերը պարբերաբար բաժանուում են և մեռած անդամի հողը անցնում է նորածին գիւղացուն: Այսպիսով հողը գիւղում ամէնքին է ընդհանրապէս և ոչ ոքինը՝ մասնաւորապէս: Երբ գիւղացու ժառանգութիւնը պէտք է բաժանել, համագիւղացիք կարեորութիւն են տալիս ո՛չ թէ արենակցական կապին, այլ այն հանգամանքին թէ ժառանգորդը ո՛ր չափով է մասնակցել իր աշխատանքով բաժանեող հարստութիւնը կազմելուն: Այս կարգերը գրաւոր օրէնք չեն, գալիս են հընուց իբր աւանդութիւն, սովորոյթի ոյժով գոյութիւն ունեն:

Յատկապէս մեծ նշանակութիւն ունի մեր ժողովուրդի մէջ տարածուած մի խորին համոզում, որ չնայած աւազակ կառավարութեան ջանքերին՝

արմատախիլ չէ եղած: Մեր գիւղացու խորին համոզմամբ հողը չի կարող որևէ մէկի սեփականութիւն լինել. նա ոչ ոքի չի պատկանում, կամ ինչպէս նա է ասում. «պատկանում է Աստուծոն»: Նրա կարծիքով հողից կարելի է օգտուել, բայց երբե՛ք տիրել. իսկ օգտուելու իրաւունք նա՛ ունի միայն, ով աշխատում է այդ հողի վրայ: Որևէ մէկը, թէկուզ և հողի տէրը լինի նա, եթէ չի աշխատում այդ հողի վրայ, նրանից օգտուելու իրաւունք չունի:

Հիմուելով մեր ժողովրդի կենցաղի և հայեացքների վրայ՝ մենք պահանջում ենք հողը համայնայնել (սօցիալիզացիա), այսինքն մենք պահանջում ենք հողը հանել ապրանքային շրջանառութիւնից, չթողնել որ ապրանքի նման առ և ծախի առարկայ լինի: Նա չպէտք է պատկանի մասնաւոր անձերին կամ խմբերին, չպէտք է լինի նրանց սեփականութիւնը. նա պէտք է դառնայ համաժողովրդական ստացուածք հետեւեալ հիմունքներով.—

Մեր քաղաքական ծրագրից դուք արդէն տեսաք, որ ապագայ Ռուսաստանը մենք երևակայում ենք իբրև ինքնավարութիւնների մի ցանց, որոնք կապուած են իրար հետ դաշնակցական կապերով: Բոլոր հողերը պէտք է ենթարկին այս ինքնավար մարմինների իրաւասութեան, լինեն այդ մարմինները կենդրոնական՝ ինչպէս համայն Ռուսաստանի պատգամաւորական ժողովը թէ տեղական, ինչպէս որևէ գիւղի համայնական խորհուրդը: Այս մարմինները պէտք է լինեն անդասակարգ, այսինքն պետութեան ամէն քաղաքացի կարող է ընտրել և ընտրուել այդ ինքնավարութեան մէջ. ընտրութիւնները պէտք է

րանալով՝ ապահովել իր բոլոր կարիքները :

Բայց կան հողեր , որոնք աւելի հասոյթ են տալիս , քան նոյն քանակութեամբ հողի մի ուրիշ կտոր , կամ աւելի արգաւանդ են , կամ մօտ են քաղաքին , երկաթուղիին և այլն : Այս դէպքում առաջ է գալիս եկամուտի մի յատուկ տեսակ , որ կոչուում է հաս (րէնտ) : Այս աւելորդ հողահասը պէտք է առնւի հարկի կամ տուրքի ձևով և գործադրւի հանրութեան օգտին :

Կան այն տեսակ բնական հարստութիւններ , որոնք միայն տեղական նշանակութիւն չունին , այլ շահագրգռում են հանրութիւնը : Այսպէս են օրինակ ընդարձակ անտառները , որոնք եթէ անխնամ ձգւին և կտրատւին՝ կարող են փոխել երկրի կլիման և ցամաքեցնել մեծ գետերի աղբիւրները : Թէ ինչպէս պէտք է վարել այս կարգի հարստութեանց հետ՝ այդ հարցը կը լուծեն համապատասխան ինքնավար մարմինները : Եթէ մի հարստութիւն համապետական նշանակութիւն ունի , նրա կարգադրութիւնը կը մնայ համառուսական պատգամաւորական ժողովին . եթէ նա կարևոր է մի շրջանի համար՝ այդ շրջանի ինքնավարութիւնը կը լինի կարգադրողը . եթէ վերաբերում է մի որոշ գաւառին՝ այդ գաւառի ինքնավար խորհուրդը և այլն :

Բայց կան և այն տեսակ հարստութիւններ , որոնք գտնուում են գետնի տակ . այսպէս են բոլոր հանքերը : Ո՞ւմը պէտք է համարեն նրանք : Նրանք կը պատկանեն պետութեան և կը գտնուին նրա իրաւասութեան տակ :

Վերջապէս կայ մի ուրիշ կարևոր հարց : Այսօր հողերի մեծ մասը պատկանում է վանքերին , ազնւականներին և արքայական տանը : Երբ մենք

ասում ենք , որ պէտք է ամբողջ հողը համայնացրնել , այդ նշանակում է , որ պէտք է հողն առնել նրա այսօրւայ տէրերից և տալ ժողովրդին : Բայց ի՞նչպէս առնել . դրամով : Այսինքն՝ այդ հողերի համար նրանց այսօրւայ տէրերին պէտք է վճարել նրանց արժէքը : Ո՞չ : Մեր կարծիքով՝ յեղափոխութեան ժամանակ այդ բոլոր հողերը պէտք է գրաւել առանց վարձատրութեան :

Բայց կայ մի հանգամանք : Այդ հողերի այսօրւայ տէրերը սովորած են ուրիշի աշխատանքով ապրելու : Երբ գրաւեն նրանց հողերը , որ նրանց եկամուտի միակ աղբիւրն է , հողատէրերի վիճակը չափազանց կը ծանրանայ : Մեր ծրագրով հողից կարող է օգուել նա՛ , ով աշխատում է այդ հողի վրայ . այսօրւայ հողատէրերը հազիւ թէ կարողանան անմիջապէս հողագործութեան անցնել : Ի՞նչ պէտք է անել : Մեր ծրագրի տրամադրութեամբ հասարակութիւնը պարտաւոր է առժամապէս նեցուկ հանդիսանալ այդ կարգի անձերին , մինչև որ նրանք կարողանան յարմարել իրենց անհատական գոյութեան նոր պայմաններին : Չպէտք է մոռանալ , որ յեղափոխութիւնը կռիւ է՝ իրաւունքի անուսով , նա ձրգտում է արդարութեան և ոչ թէ վրիժառութեան . . . :

Վերը յիշած տնտեսութիւններից դուրս՝ կան նաև գիւղական , քաղաքային և գաւառական տընտեսութիւններ , որոնց նպատակն է գոհացնել աղքատնակութեան բազմատեսակ կարիքները : Այսպէս է օրինակ ձրի բժշկութիւնը թէ տանը և թէ հիւանդանոցներում . գիւղատնտեսական գործիքների , սերմացունների , հացի և այլ մթերքների մատակարարութեան գործը : Այս և նման

կատարեն ընդհանուր, հաւասար, գաղտնի և ուղղակի քւէարկութեամբ:

Այսպիսով ամէն քաղաք իր հողային գործերը կը կարգաւորէ իր ընտրած խորհուրդի միջոցով, ամէն գիւղ՝ իր համայնական խորհուրդով, գաւառի հողային գործերը կը վարեն գաւառական խորհուրդը, պետական հողերի գործը կը մնայ պատգամաւորական ժողովին և այլն:

Սրանք պէտք է նայեն գաղթումի գործերին, պէտք է հսկեն ազգաբնակութեան հաւասար սփռումի վրայ, պէտք վարեն հողավարչութեան գործերը, հոգան հողային պահեստի (ֆոնդ) մասին և այլն:

Հողից օգտուելու գործը պէտք կազմակերպել աշխատաւորական-հաւասարող հիմունքներով. այսինքն՝ պէտք է ապահովել գիւղացիների սպառողական նորմը սեփական աշխատանքի հիմունքով, լինի այդ աշխատանքը անհատական թէ ընկերովի՝ միևնոյնն է: Ես իսկոյն կը պարզեմ այս միջին խօսքերի իմաստը:

Գուք տեսաք որ մենք շենք ընդունում հողի մասնաւոր սեփականութիւնը. հողը պատկանում է ամէնքին և ոչ ոքի առանձնապէս: Հողից կարելի է միայն օգտուել, տիրել ոչ ոք չի կարող: Քանի որ հողի տէրն ամէնքն են, ուրեմն ամէնքն էլ իրաւունք ունեն հողից օգտուելու: Բայց ի՞նչ չափով, ահա՛ խնդիրը:

Նախ պէտք է նկատել, որ մենք դէմ ենք ուրիշի աշխատանքը շահագործելուն, որ նշանակում է բանւորներ կամ գործաւորներ աշխատեցնելուն և նրանց աշխատանքով ապրելուն: Ամէն մարդ պէտք է իր սեփական աշխատանքով ապրի: Մի քանի գիւղացիներ կամ նոյնիսկ մի

ամբողջ համայնք կարող են իրենց բաժին ընկած հողերը միացնել, միասին վարել ու ցանել և արդիւնքը իրար մէջ բաժանել. բայց այստեղ ամէնքը հաւասար են, չկայ տէր ու բանւոր: Նրանք միացած են աշխատանքը խնայելու և իրենց գործը աւելի լաւ վարելու համար միայն:

Արդ, մենակ լինեն գիւղացիները թէ խմբովին, նրանցից ամէն մէկը իրաւունք պէտք է ունենայ այնչափով հողաբաժին ստանալու, որ կարողանայ իր սեփական աշխատանքով իր բոլոր անհրաժեշտ կարիքները հոգալ: Ահա այս չափն է, որ կոչւում է սպառողական նորմ:

Բայց մարդիկ աճում են, լինում են մեներդներ և նոր ծնւողներ. ի՞նչ պէտք է լինի այս նոր ծնւողների վիճակը: Մեռնող գիւղացիների հողերը պէտք է արւին նոր ծնւածներին. իսկ եթէ գիւղի ազգաբնակութիւնը այնքան շատանայ, որ համայնքի հողը բաւական չլինի ամէնքի սպառողական նորմը գոհացնելու, այն ժամանակ կարիք ունեցողներին նոր հողեր կը արւին հողային պահեստից: Այս է, որ կոչւում է հաւասարացում:

Այսպէս ուրեմն, երբ մենք ասում ենք թէ՛ հողից պէտք է օգտուել աշխատաւորական-հաւասարող հիմունքներով և որ պէտք է ապահովել սպառողական նորմը սեփական աշխատանքի հիմունքով՝ այդ աշխատանքը ընկերովի լինի թէ անհատական — նշանակում է, ամէն մարդ կարող է հողից օգտուել միայն այն պայմանով, որ ինքն աշխատի նրա վրայ. նա կարող է այնքան հող ստանալ, որ կարողանայ իր սեփական աշխատանքով կամ իր ընտանիքի և նմանների հետ ընկե-

րանալով՝ ապահովել իր բոլոր կարիքները :

Բայց կան հողեր, որոնք աւելի հասոյթ են տալիս, քան նոյն քանակութեամբ հողի մի ուրիշ կտոր, կամ աւելի արգաւանդ են, կամ մօտ են քաղաքին, երկաթուղիին և այլն: Այս գէպըում առջ է գալիս եկամուտի մի յատուկ տեսակ, որ կոչուում է հաս (բէնա): Այս աւելորդ հողահասը պէտք է առնւի հարկի կամ տուրքի ձևով և գործադրւի հանրութեան օգտին:

Կան այն տեսակ բնական հարստութիւններ, որոնք միայն տեղական նշանակութիւն չունին, այլ շահագրգռում են հանրութիւնը: Այսպէս են օրինակ ընդարձակ անտառները, որոնք եթէ անխնամ ձգւին և կտրատւին՝ կարող են փոխել երկրի կլիման և ցամաքեցնել մեծ գետերի աղբիւրները: Թէ ինչպէս պէտք է վարուել այս կարգի հարստութեանց հետ՝ այդ հարցը կը լուծեն համապատասխան ինքնավար մարմինները: Եթէ մի հարստութիւն համապետական նշանակութիւն ունի, նրա կարգադրութիւնը կը մնայ համառուսական պատգամաւորական ժողովին. եթէ նա կարևոր է մի շրջանի համար՝ այդ շրջանի ինքնավարութիւնը կը լինի կարգադրողը. եթէ վերաբերում է մի որոշ գաւառին՝ այդ գաւառի ինքնավար խորհուրդը և այլն:

Բայց կան և այն տեսակ հարստութիւններ, որոնք գտնուում են գետնի տակ. այսպէս են բոլոր հանքերը: Ո՛ւմը պէտք է համարեն նրանք: Նրանք կը պատկանեն պետութեան և կը գտնւին նրա իրաւասութեան տակ:

Վերջապէս կայ մի ուրիշ կարևոր հարց: Այսօր հողերի մեծ մասը պատկանում է վանքերին, ազնւականներին և արքայական տանը: Երբ մենք

ասում ենք, որ պէտք է ամբողջ հողը համայնացնել, այդ նշանակում է, որ պէտք է հողն առնել նրա այսօրւայ տէրերից և տալ ժողովուրդին: Բայց ի՞նչպէս առնել. գրամով: Այսինքն՝ այդ հողերի համար նրանց այսօրւայ տէրերին պէտք է վճարել նրանց արժէքը: Ո՛չ: Մեր կարծիքով՝ յեղափոխութեան ժամանակ այդ բոլոր հողերը պէտք է գրաւել առանց վարձատրութեան:

Բայց կայ մի հանգամանք: Այդ հողերի այսօրւայ տէրերը սովորած են ուրիշի աշխատանքով ապրելու: Երբ գրաւեն նրանց հողերը, որ նրանց եկամուտի միակ աղբիւրն է, հողատէրերի վիճակը չափազանց կը ծանրանայ: Մեր ծրագրով հողից կարող է օգտուել նա՛, ով աշխատում է այդ հողի վրայ. այսօրւայ հողատէրերը հազիւ թէ կարողանան անմիջապէս հողագործութեան անցնել: Ի՞նչ պէտք է անել: Մեր ծրագրի տրամադրութեամբ հասարակութիւնը պարտաւոր է առժամապէս նեցուկ հանդիսանալ այդ կարգի անձերին, մինչև որ նրանք կարողանան յարմարել իրենց անհատական գոյութեան նոր պայմաններին: Չպէտք է մոռանալ, որ յեղափոխութիւնը կուի է՝ իրաւունքի անունով, նա ձրգտում է արդարութեան և ոչ թէ վրիժառութեան . . . :

Վերը յիշած անտեսութիւններից դուրս՝ կան նաև գիւղական, քաղաքային և գաւառական տրնտեսութիւններ, որոնց նպատակն է գոհացնել ազգաբնակչութեան բազմատեսակ կարիքները: Այսպէս է օրինակ ձրի բժշկութիւնը թէ տանը և թէ հիւանդանոցներում. գիւղատնտեսական գործիքների, սերմացուների, հացի և այլ մթերքների մատակարարութեան գործը: Այս և նման

գործերը պէտք է կազմակերպեն դաւառական և շրջանային ինքնավար մարմինները թէ՛ իրենց սեփական միջոցներով և թէ՛ համապետական հասոյթների օժանդակութեամբ :

Պէտք է ամէն կերպ նպաստել աշխատաւորական տնտեսութիւնների զարգացման . այս ընկերութիւնները պէտք է կազմակերպւին առաւելապէս աշխատակցական հիմունքներով և սըրանց նեցուկ լինելու համար պէտք է պետական լայն վարկ բանալ : Պէտք է նպաստել ջուրի, լոյսի, ճանապարհների և ուրիշ հանրօգուտ տնտեսութիւնների համայնացման :

Մեր կարծիքով՝ թէ՛ քաղաքային և թէ՛ գիւղական համայնքները պէտք է լայն իրաւունք ունենան հարկեր դնելու անշարժ կայքերի վրայ և նոյնիսկ ստիպողաբար արտադրատեղու, եթէ այդ անհրաժեշտ է ընդհանուրի բարօրութեան, բայց մանաւանդ բանւոր դասակարգի բնակարանային պէտքը գոհացնելու համար :

Մենք պէտք է ամէն կերպ աջակցենք համայնական, դաւառական և համապետական այն քաղաքականութեան, որի նպատակն է գործակցական միութիւնների զարգացման նպաստել, պայմանով որ այդ միութիւնները ռամկավարաշխատաւորական հիմքերի վրայ լինեն :

Մարդկային ամբողջ տնտեսութեան համայնացումը կը կատարուի միայն ընկերավարական կարգերի լիակատար տիրապետութեան ժամանակ, որ հեռաւոր ապագայի գործ է : Բայց այսօր՝ բուրժուական կարգերի տիրապետութեան ժամանակ՝ հնարաւոր է թէ՛ մասնաւոր և թէ՛ հասարակական տնտեսութեան այս կամ այն ճիւղը աւելի կամ պակաս չափով համայնացնել :

Մենք դէմ չենք այս կարգի համայնացումներին, բայց մի պայմանով . պէտք է այնպէս անել, որ դրանով բանւոր դասակարգը աւելի ևս մեծ կախում չունենայ պետութեան վարիչ պաշտօնէութիւնից :

Երբ քաղաքական կազմը ռամկավարական չէ, երբ ոյժերի փոխադարձ յարաբերութիւնը շատ աննպաստ է, այսինքն՝ երբ աշխատաւոր դասակարգի կազմակերպւած ոյժը շատ չնչին նշանակութիւն ունի պետական-հասարակական կեանքում, այն ժամանակ այդ տեսակ համայնացումները ո՛չ թէ օգուտ, այլ միայն փնաս կարող են բերել աշխատաւոր դասակարգին :

Այսպէս է, օրինակ, տնտեսութեան համայնացման այն ձևը, որ կոչւում է «Պետական Ընկերավարութիւն», երբ երկաթուղիները և տնտեսութեան շատ ուրիշ ճիւղեր պատկանում են պետութեան : Մենք զգուշացնում ենք այս տեսակ «ընկերավարութիւնից» : Սրանով պետութիւնը հանդիսանում է մի տեսակ դրամատէր, արդիւնաբերութեան և առևտուրի որոշ ճիւղեր կենդրոնանում են տիրող պաշտօնէութեան ձեռքում և նա այդ ամէնը ծառայեցնում է իր հարկահանութեան և քաղաքական նպատակներին : Պետական ընկերավարութիւնը թմրեցնում է բանւոր դասակարգի գիտակցութիւնը և հեռացնում է աշխատաւորութեան արդար դատի վերջնական յաղթանակը :

Մղելով մեր անդուլ կուրը ինքնակալութեան դէմ՝ մենք պահանջում ենք Հիմնարկու ժողով . այսինքն՝ ժողովուրդի ընտրած պատգամաւորների մի ժողով, որոնք պիտի քաջարկին ընդհանուր, հաւասար, գնդտնի և ուղղակի ձայնատը-

ւութեամբ և որոնց պաշտօնը պէտք է լինի պե-
տական նոր կեանքի հիմունքները դնել և իշխա-
նութիւնների սահմանները գծել, հաշիւը մաք-
րելով ինքնակալութեան հետ և վերակազմելով
այսօրւան բոլոր անարդար կարգերը:

Այս վերակազմութեան ոգին պէտք է լինի
հաստատել ազատ ժողովրդական կառավարու-
թիւն, մտցնել անձնական անհրաժեշտ ազատու-
թիւններ և պաշտպանել աշխատանքի բովանդակ
չահերը:

Վերակազմութեան այս ծրագրով գործում
ենք ներկայումս, միևնոյն ծրագիրը պաշտպա-
նելու ենք թէ՛ Հիմնարկու ժողովում և թէ՛ յե-
ղափոխութեան ժամանակ անմիջապէս մտցնելու
ենք կեանքի մէջ:

Ընկերներ, ես վերջացրի: Դուք տեսաք, որ
մեր ամբողջ ծրագիրը, մեր բոլոր պահանջները
մի բարձր և վեհ նպատակ ունին. պաշտպանել
ժողովրդի ընդհանրութեան՝ աշխատաւոր մարդ-
կութեան՝ կամ որ նոյն է՝ գործաւոր դասակար-
գի և աշխատաւոր գիւղացու բոլոր կենսական
չահերը և բռնաբարւած իրաւունքները:

Խորապէս համոզւած՝ որ այն շարժումը որին
ծանուցում ենք, ամենից արդարն է, որ երբ և
իցէ եղած է պատմութեան մէջ և ջերմապէս
յուսալով, որ մի օր համայն մարդկութիւնը պէտք
է կազմէ մի ահագին ընկերվարական համերաշխ
ընտանիք, մենք առանց շեղումի և յամառու-
թեամբ շարունակում ենք մեր դժւարին, բայց
սրբազան կռիւը, հրաւիրելով միանալ մեզ հետ
այն բոլոր մարդկանց, որոնք ազնիւ սիրտ և Լա-
ւազոյն խիղճ ունեն:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0199501

«ՀԱՅՐԵՆԻՔ» Ի ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. — ԱՆՏՐՈՆԵՐԿԷ, Վէպ Յոյն յեղափոխական կեանքէ, Ս. Քսէնոսի, թարգմ. Ի. Ա. Երան. — Գին \$1.00 արտասահման 5 ֆրանք:
2. — ԱՐՇԱԼՈՅՍ, տրամա թիւրքահայ կեանքէն վարդգէսի. — Գին 10 սէնթ, արտասահման 50 սանթիմ:
3. — ՄՕՍՈՒՆ ԵՒ ՋՕՒԻ ԱՐՇԱՒԱՆՔՆԵՐԷ, Օննիկի. — Գին 10 սէնթ, արտասահման 50 սանթիմ:
4. — ՅԵՂԱՓՈՆԱԿԱՆ ՎԻՊԱԿՆԵՐ, Միր-Հազորի. — Գին 5 սէնթ, արտասահման 25 սանթիմ:
5. — ՍԱՀՄԱՆԱԳՐԱԿԱՆ ԿԱԻԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ, Յ. Չազմազճեանի, (մամուլի տակ):
6. — ՀԱՅՐԵՆԻՔ ԵՐԳԱՐԱՆ, գին 2.50 տալէր, Տաճկաստանի համար գեղջւած 37.50 դրուշ:
7. — ՌՈՒՍ ՍՕՑԻԱԼ-ՅԵՂԱՓՈՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ՄՐԱԳԻՐԷ, թարգմ. Ն. Հանգոյց. — Գին 10 սէնթ, Տաճկաստանի համար գեղջւած՝ 2 դրուշ:

Ստանալու համար դիմել՝

HAIRENIK PRESS

9 Knapp St. BOSTON, Mass. (U. S. A.)